

Hage kooban oo ku saabsan Heerarka Badbaadada Carruurta

Nooca 1.10 • Abriil 2023

COMMISSION FOR CHILDREN
AND YOUNG PEOPLE

Guddiga Carruurta iyo Dhallinyarada

Nuxurka

Asalkii hore	3
Sida loo isticmaalo hagahan	4
Mustawaha 1-aad: Ururadu waxay dejiyaan jawi dhaqan ahaan ammaan ah oo aqoonsiyo kala duwan oo gaar ah iyo waayo-aragnimada carruurta iyo dhalinyarada Aborijiniska ah la ixtiraamo lana qiimeeyo	6
Mustawaha 2aad: Badbaadada caruurta iyo ladnaanta waxay ku dhex jirtaa hoggaanka ururada, maamulka iyo dhaqanka	12
Mustawaha 3: Carruurta iyo dhalinyarada waxaa lagu awood siiyaa xuquuqdooda, laga qeybgaliyaa go'aamada saameynaya si dhab ah ayaana loo dhageystaa	15
Nidaamka 4-aad: Qoysaska iyo bulshooyinka waa la wargeliyaa oo waxaa laga qeybgaliyaa kor u qaadista badbaadada carruurta iyo badqabkooda	19
Mustawaha 5aad: Sinaanta waa la ilaaliyaa oo baahiyaha kala duwan ayaa lagu ixtiraamaa sharciga iyo dhaqanka	22
Nidaamka 6-aad: Dadka la shaqeeya carruurta iyo dhalinyarada ayaa ah kuwo ku habboon oo la taageeray si ay uga tarjumaan badbaadada carruurta iyo qiyamka ladnaanta ficil ahaan	26
Nidaamka 7-aad: Nidaamyada cabashooyinka iyo welwelka ayaa diiradda saaraya carruurta	30
Nidaamka 8-aad: Shaqaalaha iyo mutadawiciintu waxay ku qalabeysan yihiin aqoonta, xirfadaha iyo wacyigelinta si carruurta iyo dhalinyarada loo ilaaliyo nabadgelyada iyada oo loo marayo waxbarasho iyo tababar joogto ah	34
Nidaamka 9-aad: Deegaanka jirka iyo kan online ka ah ayaa kor u qaada badbaadada iyo fayoobida iyadoo la yareynayo fursada carruurta iyo dhalinyarada lagu waxyeeleynayo	37
Nidaamka 10-aad: Hirgelinta Nidaamka Badbaadada Carruurta si joogto ah ayaa dib loogu eegaa loona hagaajiyaa	40
Nidaamka 11-aad: Xeerarka iyo habraacyadu waxay diiwaangeliyaan sida ururku ammaan ugu yahay carruurta iyo dhalinyarada	43

Asalkii hore

Carruurta oo dhami waxay xaq u leeyihiin inay dareemaan nabadgelyo iyo ammaan, laakiin nabadgelyadu iskama timaado.

Sanadihii la soo dhaafay waxaan helnay fursado aan wax uga barano kuwo badan oo soo badbaaday iyo waydiimo badan oo la sameeyay, oo ay ku jiraan baarlamaanka Victoria ee *Aamin Baxa (Betrayal of Trust)*¹ iyo Royal Commission-ka ee Hay'adaha waxqabashada Xadgudubka Galmada Carruurta² (Guddiga Boqortooyada). Kuwani waxay muujinayaan heerka dhibaatooyinka ba'an ee loo geysto carruurta marka ururadu aysan haysan dhaqan sax ah, nidaamyada, habraacyo iyo faham si looga hortago xadgudubka.

Ururka nabadqabida carruurta wuxuu qaadaa talaabooyin ula kac ah si looga ilaaliyo carruurta xadgudubka jirka, galmada, shucuurta iyo maskaxda iyo dayacaadda. Nabka iyo ladnaanta carruurta ayaa ah kuwo mudnaanta koowaad la siiyo waxaana la dhaqangaliyaa isku taxalujin dhinaca badbaadada carruurta ah marka laga hadlayo qaybaha kala duwan ee ururka oo dhan.

Nidaamyada Badbaadada Ilmaha ee sharciga ah ee ka jira Victoria (Heerarka) ayaa ahaa kuwa lagu soo dhaqmayay tan iyo 2016.

Iyada oo raacaysa Royal Commission-ka, Dowladda Victoria waxay dib u eegis ku sameysay mustawayaasha.³ Dib-u-eegista waxaa lagu ogaaday taageero xoog leh oo loogu talagalay Heerarka waxayna ku talisay in la sameeyo dhowr isbeddel si ay si wanaagsan ugu waafajiyaan Heerarka Mabaadi'da Qaranka ee Ururada Badbaadada Carruurta, iyo in la xoojiyo maamulka Mustawayaasha.

Iyadoo la raacayo talooyinkan, Nidaamyada la cusbooneysiisay waxaa soo bandhigay Dowladda Victoria sanadkii 2021. Waxay ka kooban yihiin 11 Mustawe oo la cusbooneysiisay oo lagu soo dhaqmayay laga soo bilaabo 1-dii Luulyo 2022.

Markii la hirgelinayo Mustawayaasha, ururadu waxay fursad u leeyihiin inay noqdaan kuwo ka turjumaya da'daalkooda ilaa maantadan oo ay sii wadaan inay dhisaan awoodooda si carruurta looga ilaaliyo waxyeellada iyo xadgudubka.

---

¹ Guddiga Horumarinta Qoyska iyo Bulshada, Baarlamaanka Victoria, [Aamin baxa: baaritaan ku saabsan sida wax looga qabanayo xadgudubyada carruurta ee ay geystaan ururada diimeed iyo kuwa kale ee aan dowliga ahayn](#), Victoria 2013, 2: p 262.

² Barwaaqo sooranta Australia (Commonwealth of Australia), [Guddiga Boqortooyada ee Jawaabaha Hay'adaha ee Xadgudubka Galmada Carruurta](#), 2017.

³ Waaxda Caafimaadka iyo Adeegyada Aadanaha (Department of Health and Human Services), [waxay dib u eegtaa Mutsawayaasha Badbaadada Carruurta ee Victoria](#), 2019.

Sida loo isticmaalo hagahan

Hagahan wuxuu si kooban u qeexayaa mid kasta oo ka mid ah Nidaamyada, isagoo tilmaamaya natiijooyinka la filayo, shuruudaha ugu yar iyo tilmaamayaasha u hoggaansamida kuwaas oo ka caawin doona ururada inay u hoggaansamaan Nidaam kasta. Tilmaamo faahfaahsan oo ku saabsan sida ururadu ugu hoggaansami karaan Nidaamyada ayaa lagu soo daray Guddiga Carruurta iyo Dhallinyarada [Hagaha loogu talagalay sidii loo sameyn lahaa Urur Badbaadada Carruurta ah.](#)

Mid kasta oo ka mid ah Mustawayaasha waxaa lagu sharxay caddayntii la filayey **natiijada** ururadaas waxaa waajib ku ah ururadu inay gaaraan. Tusaale ahaan, Mustawahaasi (Standard) 3 wuxuu u baahan yahay in 'carruurta iyo dhalinyarada lagu awoodsiiyo xuquuqdooda, ayna ka qayb qaataan go'aannada saamaynaya oo markaas kuwo aad u muhiim ah loogu arko'.

Nidaam kasta waxaa ku jira **shuruudaha ugu yar oo** ay tahay in ururadu soo buuxiyaan. Mustawayaasha cusubi waxay bixiyaan hagitaan ballaaran si ay uga caawiyaan ururada inay gaaraan natiijada loo baahan yahay, iyadoo weli u oggolaanaysa dabacsanaan.

Nidaam kasta, Guddiga Carruurta iyo Dhallinyarada (Guddiga) waxay bixiyeen liiska dukumiintiyada iyo ficillada muujinaya in ururkaagu buuxinayo shuruudahan ugu yar. Waxaan ugu yeernaa kuwan **tilmaamayaasha u hoggaansamida (compliance indicators)**. Tilmaamayaasha u hoggaansamida waxaa loo sameeyay iyada oo laga jawaabayo ra'yi ga ah in ururadu raadinayaan talo dheeraad ah oo ku saabsan waxa nidaam dejiyeyaalku eegayaan markay qiimeynayaan u hoggaansanaanta. Tilmaamayaasha u hoggaansamida guud ahaan waxay u dhigmaan mid ama in ka badan oo ka mid ah shuruudaha ugu yar, kuwaas oo lagu muujiyey qaansooyinka (brackets) tilmaamaha ka dib.

Ururadu guud ahaan waxay u hoggaansami doonaan Nidaamyada haddii ay soo saaraan liiska dukumiintiyada oo ayna dhammaystiraan ficillada lagu qeexay **tilmaamayaasha u hoggaansamida** cutub kasta oo ka mid ah. Si kastaba ha noqotee, ururkaagu wuxuu u baahan doonaa inuu hubiyo in wadada la qaadayo ay horseedayso **natiijada** iyo **shuruudaha ugu yar**, sida ku qeexan Nidaam kasta.

Tilmaan-bixiyahan waa mid guud maxaa yeelay Nidaamyadu waxay khuseeyaan ururo badan oo kala duwan. Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaabka aad u isticmaashay uu ugu hoggaansamayo **natiijooyinka** iyo **shuruudaha ugu yar** ee Nidaamka.

Waxaa jira lix jaangooye ee ku howlan Nidaamkan gudaha Victoria oo ay ku jiraan Guddiga, oo waxaad ka heli kartaa jaangooyahaaga bogga internetka ee Guddiga. Ururada qaarkood ee bixiya adeegyo badan oo loogu talagalay carruurta waxaa laga yaabaa inay leeyihiin wax ka badan hal jaangooye. Qaar ka mid ah jaangooyayaasha (regulators) ayaa soo saaray hagitaan gaar ah oo loogu talagalay qaybaha iyo ururada ay nidaamiyaan. Haddii hagida jaangooye ka mid ah ay khusayso qaybtaada, oo ay ka duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha jaangooyahaaga ee loogu talagalay hawlahaaga qaybtaas.

Wixii macluumaad dheeraad ah ee ku saabsan sida loo hirgeliyo Nidaamyada mudnaantana loo siiyo badbaadada carruurta, akhri [Hagaha sameynta Urur Carruurta Ammaan ku dareemayaan](#).

Eraybixin: Erayga Aboriginal marka laga hadlayo hagahan waa mid ay uwada dhan yihiin dadka Aborijiniska iyo Torres Strait Islander. Waxaan u isticmaalnaa ereyga ilmo ama ilmaha iyadoo ay kuwada midaysan yihiin carruurta iyo dhalinyarada da'doodu ka yar tahay 18 sano. Tilmaan -bixiyahan, urur marka laga hadlayo waa ganacsi ama koox kasta oo la shaqeysa ama tabaruc u sameeya carruurta.

Mustawaha 1-aad: Ururadu waxay dejiyaan jawi dhaqan ahaan ammaan ah oo aqoonsiyo kala duwan oo gaar ah iyo waayo-aragnimada carruurta iyo dhalinyarada Aborijiniska ah la ixtiraamo lana qiimeeyo

Iyadoo la raacayo Nidaamka 1-aad ee Badbaadada Carruurta (Child Safe Standard 1) ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 1.1 In la dhiirrigeliyo awoodda ilmuhu u leeyahay inuu muujiyo dhaqankiisa oo uu helo xuquuqdooda dhaqameed isla markaasna lagu taageero.
- 1.2 Istaraatiijiyadaha ayaa ku dhex jira ururka kaas oo uu qalabeeya dhammaan xubnuhu inay aqoonsadaan oo ay qaddariyaan awooda dhaqanka Aborijiniska isla markaasna fahmaan muhiimadda ay u leedahay samaqabka iyo badbaadada carruurta Aborijiniska ah iyo dhalinyarada.
- 1.3 Tallaabooyinka waxaa qaadanaya ururka si loo hubiyo in cunsuriyadda ka dhex jirta ururka la aqoonsado, laga hortago oo aan loo dulqaadan. Xaalad kasta oo cunsuriyad ah waxaa lagu xalliyaa sida ku habboon.
- 1.4 Ururku wuxuu si firfircoon u taageeraa una fududeeyaa ka qeybgalinta iyo ka mid noqoshada carruurta Aborijiniska ah, dhalinyarada iyo qoysaskooda.
- 1.5 Dhammaan sharciyada ururka, nidaamyada, qorsheyaalka iyo geeddi-socodka ururka ayaa si wada jir ah u abuuraya jawi dhaqan ahaan amaan ah oo loo dhan yahay waxayna daboolaan baahiyaha carruurta Aborijiniska ah, dhalinyarada iyo qoysaskooda.

Qodobbada muhiimka ah

- Waa inaad hubisaa in carruurta oo dhan ay dareemaan amaan, oo ay nabdoon yihiin, marka ay ku sugan yihiin ururkaaga. Tan waxaa ka mid ah⁴ carruurta Aboriginal ka.
- Badbaadada dhaqanka ee carruurta Aborijiniska ah waxay ka micno tahay 'ilmaha in la siiyo jawi ammaan ah, loo naxariisto oo ay helaan jawi wanaagsan halkaas oo ay ku qanacsan yihiin, muujinta dhaqankooda... nidaamkooda ruuxiga ah iyo caqiidada, waxaana daryeel siiya daryeelaha... (kaas oo) ixtiraamaya ahaanshaha ay yihiin Aboriginal sidaas darteedna dhiirrigeliya dareenka shaqsiyeed iyo qowmiyadooda'.⁵
- Helitaanka meel dhaqan ahaan nabdoon waxay ku lug leedahay fahamka aragtida ururku ay ka qabaan iyo khibrada dadka Aborijiniska ah iyo gaar ahaan carruurta Aborijiniska ah.

---

⁴ Ereyga 'Aboriginal' marka laga hadlayo hagahan waa mid ay ku wada jiraan dadka Aborijiniska iyo Torres Strait Islander.

⁵ SNAICC, [Badbaadada dhaqanka](#), 2021.

- Dadka Aborijiniska ah mid waliba wuxuu leeyahay taariikh iyo waayo-aragnimo gaar ah, waana muhiim in la aqoonsado dadka Aborijiniska ah maqifkooda gaarka maadaama ay yihiin dadyowga Umadaha Koowaad (First Nations peoples).
- Inuu isu aqoonsan yahay Aborijinal waa qayb ka mid ah jiritaanka ilmaha. Sida dadka kale oo dhan, dadka Aborijiniska ah waxay leeyihiin khibrado nololeed iyo astaamo kala duwan. Ururadu waa inay siiyaan jawi taageero u leh carruurta Aborijiniska ah kaas oo aqoonsanaya in qof kasta yahay mid dadka kale ka duwan, oo leh astaamo u gaar ah, awoodo u gaar ah iyo caqabado u gaar ah.
- Dhaqanka iyo astaantu way isku xiran yihiin, marka aad ka taageerto carruurta Aborijiniska ah inay dareemaan kuwo awood u leh qowmiyadooda, waxaad sidoo kale ka caawimaysaa inay helaan xuquuqdooda dhaqameed.
- In ay awoodaan inay muujiyaan aqoonsiga dhaqanka waxay ka dhigaysa carruurta Aboriginal ka kuwo awood leh isla markaasna ammaan helaya.⁶ Tani waa muhiim sababo badan awgood. Marka laga hadlayo ka hortagga xadgudubka caruurta, waa muhiim maxaa yeelay marka carruurta Aborijiniska ah aysan dareemayn ammaan oo aysan naftooda ku kalsoonayn oo aysan muujin karin dhaqankooda, khatarta ah inay dadka kale ku xadgudbaan ayaa sii kordheysa waxaana laga yaabaa inaysan doonayn inay soo sheegaan xadgudubka.⁷
- Xuquuq dhaqameedka waa xuquuq uu leeyahay ilmo kasta, ama si gaar ah ha u lahaado ama asagoo ah qeyb ka mid ah koox, si ay u horumariyaan una muujiyaan asalkooda, caadooyinka, dhaqanka bulshada, luqadda, diinta ama ruuxiga, aaminsanaanta iyo habka nololaha.
- Dadka Aborijiniska ah waxay leeyihiin xuquuq dhaqameed oo mucayina si ay ugu raaxaystaan aqoonsigooda iyo dhaqankooda; u joogteeyaan isticmaalka afkooda; u joogteeyaan xiriirka ay la leeyihiin dhulka, biyaha iyo ilaha kale kuwaas oo ay xiriir la leeyihiin sharciyada iyo caadooyinka dhaqameed.⁸
- Waa masuuliyad adiga ku saaran inaad ururkaaga ka dhigto mid loo dhan yahay, tanina waxay u baahan tahay waxbarasho, dib-u-milicsi iyo ficil wanaagsan.
- Barashada dhaqamada Aborijiniska waa inay qayb ka noqotaa safar joogto ah. Waxaa muhiim ah in la dhiso wacyigelinta iyo isfahamka madaxda, shaqaalaha iyo mutadawiciinta, carruurta iyo xubnaha kale ee bulshada ururka. Ka fikir taageerada kala duwan ee ay u baahan karaan iyadoo ay ku xiran tahay doorkooda iyo waajibaadkooda ururka.

---

⁶ Gobolka Victoria, Waaxda Qoysaska, Caddaaladda iyo Guriyeynta, Wungurilwil Gagapduir Heshiiska Carruurta iyo Qoysaska Aboriginal ka ah 2018, p 35.

⁷ P Anderson et al., *Aborijiniska iyo Torres Strait Islander carruurta iyo xadgudubka galmada carruurta ee goobaha hay'adaha*, [Warbixinta Guddiga Bogortooyada ee Jawaabaha Hay'adaha ee Xadgudubka Galmada Carruurta](#), [pdf 1MB], 2017, pp 30-33.

⁸ Waxaa laga soo qaatay Sharciga Xuquuqda Aadanaha iyo Mas'uuliyadaha 2006 (Vic).

- Ka dhigista qoyska ilmaha inay dareemaan in la soo dhaweynayo oo ay ururka ka mid yihiin ayna gacan ka geysaneysaa nabadgelyadooda.⁹ Qoysku waa rukunka dhaqanka, ruuxiga iyo aqoonsiga Aborijinaalka. Qoyska waxaa inta badan si ballaaran loogu qeexaa dhaqamada Aborijiniska marka loo eego dhaqamada kale qaarkood.¹⁰
- Cunsuriyadda ayaa waxyeello u leh carruurta waxayna saameyn ku yeelaneysaa samaqabkooda iyo nabadgelyadooda. Waxay noqon kartaa nooc ka mid ah xadgudubka carruurta. Haddii carruurta iyo qoysaskoodu ay la kulmaan cunsuriyad marka ay la falgalayaan ururkaaga, waxaa laga yaabaa inaysan dareemin kalsooni ay ku soo gudbiyaan walaacyo kale ama cabashooyin kale. In loo qaato cabashooyinka ku saabsan cunsuriyadda si dhab ah oo aad uga jawaabto waxay muujineysaa in ururkaagu uusan cunsuriyadda u dulqaadan doonin.
- Taageerada balaaran ama qirashada dhaqanka Aborijiniska waa muhiim, laakiin kuwan kaligood ma abuuri doonaan nabadgelyada carruurta. Habka ururkaagu uu u abbaarayo in la sameeyo badbaadada dhaqanku waxay u baahan tahay in sal looga ururka oo dhan. Taas macnaheedu waxa weeye dhammaan sharciyada ururka, nidaamyadiisa, qorsheyaalkiisa iyo hababka oo dhan waa inay tixgaliyaan oo ay daboolaan baahiyaha carruurta Aboriginal ka ah iyo qoysaskooda.

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Nidaamkani wuxuu saarayaa waajibaadyo cusub ururada si loo hubiyo badbaadada dhaqanka ee carruurta Aborijiniska ah.

Abuuritaanka jawi dhaqan ahaan nabdoon waxay qaadataa waqti, isku taxalujin iyo hawlgelin buuxda. Ururadu waxay u baahan yihiin inay waqti badan galiyaan oo ay qaadaan tallaabo macno leh sannad kasta si ay u sii wadaan horumarka gaarsiinaya u hogaansanaanta Nidaamka 1-aad.

Guddigu wuxuu fahamsan yahay in ururadu ay ku jiri doonaan heerar kala duwan si ay u gaaraan u hogaansanaanta Nidaamkan cusub. **Tallaabooyinka aasaasiga** ah ayaa la bixiyaa si loo caawiyo ururada aan weli sameynin da'daal weyn si ay u abuuraan jawi dhaqan ahaan nabdoon oo loogu talagalay carruurta Aborijiniska ah. **Tallaabooyinkan aasaasiga** ahi waxay ka caawiyaan ururada inay aqoonsadaan shaqada ay tahay inay qabtaan si ay ugu hoggaansamaan Nidaamka una dhisaan qorshe hawleed.

Haddii ururkaagu dareensan yahay inuu sameeyay horumar marka laga hadlayo sameynta jawi dhaqan ahaan nabdoon oo loogu talagalay carruurta Aborijiniska ah, markaa xoog saarida **tallaabooyinka aasaasiga** waxaa laga yaabaa inaysan lagama maarmaan ahayn. **Tallaabooyin dheeri** ah ayaa la bixiyaa si ururkaagu uu u gaaro horumar dhanka shaqooyinka horay loo qabtay ah si loo sii wado safarka ku aaddan noqoshada urur dhaqan ahaan ammaan ah.

⁹ Gobolka Victoria, Waaxda Caafimaadka iyo Adeegyada Aadanaha, [Balit Murrup: Qaab-dhismeedka samaqabka dareenka bulshada ee Aboriginal 2017-2027](#), 2017.

¹⁰ SNAICC, [Xiriirka qoyska](#).

Guddigu wuxuu marka hore eegi doonaa u hoggaansanaanta **tallaabooyinka aasaasiga** ah. **Tallaabooyinka aasaasiga** ahi waxay qeexayaan isbeddelada looga baahan yahay sharciyada, habraacyada iyo ballanqaadyada dadweynaha, laakiin waxaa la aqoonsan yahay in isbeddelka ururada inuu waqti qaadanayo. Qorshaha ficilku waa inuu qeexaa dariiqa ururka uu ku gaarayo u hoggaansanaan buuxda ee Nidaamka ah. **Tallaabooyin dheeri** ah ayaa ka caawiya ururada inay fahmaan waxa u hoggaansamida buuxda ee Nidaamkan u ekaan karto.¹¹

Tallaabooyinka aasaasiga ah

Dukumiintiyo

- Ballanqaadka dadweynaha ee badbaadada dhaqanka ee carruurta Aborijiniska ah ayaa la heli karaa oo loo soo bandhigaa dadweynaha. (1.1, 1.4, 1.5 iyo xiriiriyeyaasha 5.4)
- Shuruucda iyo nidaamyada la xiriira badbaadada carruurta iyo ladnaanta, oo ay ku jiraan Sharciyada Badbaadada Carruurta iyo Samaqabka, waxay sharraxayaan ballanqaadka ururka ee ku aadan ixtiraamista iyo qiimeynta carruurta Aborijiniska ah. Tan waxaa ka mid ah:
  - shaqaalaha iyo tabaruceyaashu waa inay dhiirgeliyaan oo taageeraan carruurta si ay u muujiyaan dhaqankooda uguna raaxaystaan xuquuqdooda dhaqameed
  - shaqaalaha iyo mutadawiciintu waa inay si firfircoon u taageeraan una fududeeyaan ka qeybgalka iyo ka mid noqoshada ururka dhexdiisa looga qeybgelinayo carruurta Aborijiniska ah iyo qoysaskooda
  - cunsuriyadda looma dulqaadan doono ururka dhexdiisa iyo sida ururku uga jawaabi doono, oo ay ku jiraan cawaaqibta ka dhalan karta
  - hoggaanka ururku wuxuu leeyahay mas'uuliyad ah inuu ka caawiyo qof kasta oo ku lug leh ururka ¹²inuu aqoonsado oo uu qaddariyo awooda dhaqanka Aborijiniska iyo inuu fahmo muhiimadda ay u leedahay samaqabka iyo badbaadada carruurta Aborijiniska ah. (1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5)
- Xeerka Anshaxa iyo sharraxaadda booska shaqada ayaa qeexaya filashooyinka shaqaalaha iyo tabaruceyaasha dhaqankooda oo ay ka mid yihiin:
  - wax dulqaad ah haba yaraatee inaan loo yeelan cunsuriyadda iyo rajooyinka laga qabo in shaqaalaha iyo tabaruceyaashu ay ku dhaqmi doonaan dhacdooyinka cunsuriyadda
  - in carruurta la taageeri doono si ay u muujiyaan dhaqankooda ayna ugu raaxaystaan xuquuqdooda dhaqameed. (1.1, 1.3)

---

¹¹ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijooyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

¹² Eeg qeexitaanka cidda ay ka kooban tahay bulshada ururka [ee Hagaha abuuritaanka Ururka Badbaadada Carruurta](#).

- Qorshe hawleed ayaa qeexaya tillaabooyinka ururku qaadi doono marka la gaaro 1-da Luulyo 2023 si loo dhiso jawi dhaqan ahaan nabdoon oo aqoonsiyada kala duwan iyo kuwa gaarka ah iyo khibradaha carruurta Aborijiniska ah la ixtiraamo lana qiimeeyo. (1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5)

Tallaabooyinka aasaasiga ah

Ficilada

- Tusaalooyinka cunsuriyadda ayaa si joogto ah loo aqoonsadaa loona xalliyaa. (1.3)
- Ururku wuxuu xusaa tillaabooyinka horey loo qaaday:
  - taageero, hagid ama tababar shaqaalaha iyo mutadawiciinta iyo hoggaamiyeyaasha si ay u fahmaan, ixtiraamaan una qiimeeyaan dhaqanka Aborijiniska iyo in la fahmo muhiimadda ay u leedahay samaqabka iyo badbaadada carruurta Aborijiniska ah (1.2 iyo xiriirinta 8.4)
  - si firfircoon u taageeraan una fududeeyaan ka qaybgalinta iyo ka mid noqoshada carruurta Aborijiniska ah iyo qoysaskooda (1.4)
  - aqoonsadaan oo u dabaaldegaan dadka Aborijiniska ah, guulahooda, bulshooyinkooda iyo dhaqamadooda (1.2)
  - xaqiiji in cunsuriyadda ka dhex jirta ururka la aqoonsado oo si habboon wax looga qabto (1.3)
  - abuur jawi dhaqan ahaan ammaan ah oo loogu talagalay carruurta Aborijiniska ah ee ururka dhexdiisa. (1.5 iyo isku xirka 5.4)
- Aqoonso tillaabooyinka ururku u baahan yahay inuu qaado si uu si buuxda ugu hirgeliyo Mustawaha 1aad, iyadoo la tixgelinayo tillaabooyinka horay loo qaaday iyo wixii nusqaan ah ee la aqoonsaday. Qorshaha ficilku waa inuu aqoonsadaa qofka ama kooxda mas'uulka ka ah inay tallabo ka qaadaan, ilaha la heli karo iyo waqtiga. (1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5)

Tallaabooyin dheeraad ah

Dukumiintiyo

- Sharciyada iyo nidaamyada, oo ay ku jiraan Sharciga Badbaadada Carruurta iyo Samaqabka, waxay sharraxayaan rajooyinka ururka waxayna bixiyaan hagitaan faahfaahsan oo ku saabsan ficilada shaqaalaha, mutadawiciinta iyo hoggaamiyeyaasha ay tahay inay qaataan si loo dhiso jawi dhaqan ahaan nabdoon oo aqoonsiyo kala duwan oo gaar ah iyo khibradaha carruurta Aborijiniska ah lagu ixtiraamo laguna qiimeeyo. (1.5)

Ficilada

- Ururku waxa uu abuuraa jawi loo dhan yahay oo soo dhawaynaya mid online iyo mid bay'adeed oo loogu talagalay carruurta Aborijiniska ah iyo qoysaskooda iyadoo la qirayo lana ixtiraamayo dadka Aborijiniska ah, bulshooyinka, dhaqamada iyo qiyamka. (1.2)

- Dhammaan carruurta waxay ururka ka helaan macluumaadka ku saabsan xuquuqda dhaqanka ururkuna wuxuu qaadaa tillaabooyin firfircoon si uu ugu dhiirrigeliyo carruurta Aborijiniska ah inay muujiyaan dhaqankooda. Markay carruurta muujiyaan dhaqankooda, shaqaalaha iyo tabaruceyaasha ururka waxay siiyaan taageero. (1.1, 1.4 iyo xiriiriyayaal 3.1)
- Ururku wuxuu qaadaa tillaabooyin awood lagu siinayo carruurta ku jirta ururka wuxuuna siiyaa fursado ay kaga qayb qaataan kuwaas oo hab dhaqan ahaan ammaan u ah carruurta Aborijiniska ah. (1.4 iyo isku xirka 3.6)
- Ururku wuxuu siiyaa fursado dhaqan ahaan ammaan u ah qoysaska Aborijiniska ah si ay uga qayb qaataan ururka. (1.4)
- Ururku wuxuu siiyaa xubnaha bulshada ururka:
  - macluumaad ku saabsan xuquuqda dhaqanka, awoodaha dhaqamada Aborijiniska ah iyo muhiimadda uu dhaqanka u leeyahay samaqabka iyo badbaadada carruurta Aboriginal
  - macluumaad ku saabsan xiriirka ka dhexeeya badbaadada dhaqanka iyo ka hortagga xadgudubka carruurta iyo waxyeelada carruurta Aborijiniska ah
  - fursado lagu barto oo lagu muujiyo qadarinta dhaqamada Aborijiniska iyo taariikhda. (1.1, 1.2)
- Istaraatiijiyadaha dhiirrigeliya bulshada ururka inay aqoonsadaan oo ay qadariyaan awooda dhaqamada Aborijiniska ah ayaa la hormariyaa, la hirgeliyaa oo laguna dhex daraa ururka. (1.2)
- Istaraatiijiyadaha looga hortago cunsuriyadda ayaa la hirgeliyaa dhacdooyinka cunsuriyadda looma dulqaadan karo. (1.3)

Mustawaha 2aad: Badbaadada carruurta iyo ladnaanta waxay ku dhex jirtaa hoggaanka ururada, maamulka iyo dhaqanka

Marka loo hogaansamayo Nidaamka Badbaadada Carruurta 2-aad ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 2.1 In ururku uu sameeyo ballanqaad loo sameynayo bulshada kaas oo ah badbaadada carruurta.
- 2.2 Dhaqan ah badbaadada ilmaha ayaa la dhiirigeliyaa loona qaabeeyey dhammaan heerarka ururka laga bilaabo kor ilaa hoos iyo hoos ilaa kor.
- 2.3 Qabanqaabada maamul waxay fududeyneysaa hirgelinta Sharciga Badbaadada Carruurta iyo Samaqabka ee heerarka oo dhan.
- 2.4 Xeerka Anshaxa wuxuu siiyaa tilmaamo shaqaalaha iyo mutadawiciinta kaas oo ku saabsan heerarka dabeecadaha iyo mas'uuliyadaha la filan karo.
- 2.5 Istaraatiijiyadaha maaraynta halista waxay diiradda saartaa ka hortagga, aqoonsashada iyo yareynta khataraha carruurta iyo dhalinyarada.
- 2.6 Shaqaalaha iyo mutadawiciintu waxay fahmayaan waajibaadkooda ku saabsan wadaagista macluumaadka iyo diiwaangelinta.

Qodobbada muhiimka ah

- Ururkaagu waa inuu sameeyaa ballanqaad dadweyne oo ku saabsan badbaadada carruurta. Tani waxay u muujineysaa bulshada oo dhan in ururkaagu mudnaanta siinayo badbaadada carruurta oo uusan u dulqaadan doonin xadgudubka carruurta ama waxyeellada.
- Dhaqanka badbaado u leh ilmaha micnaheedu waa ururku wuxuu wadaagaa dabeecadaha, qiyamka, siyaasadaha iyo dhaqamada mudnaanta siinaya badbaadada iyo samaqabka carruurta.
- Lahaanshaha dhaqan u fiican carruurta amnigooda waxay u baahan tahay ururkaaga inuu ku dhiso badbaadada carruurta fikirka maalinlaha ah iyo ficillada hoggaamiyeyaasha, shaqaalaha, mutadawiciinta, xubnaha iyo carruurta ururka.
- Bulshada ururkaagu waxay indhaha ku hayaan hogaamiyaasha si ay u muujiyaan qiyamka ururka. Taas macnaheedu waxa weeye in dhaqanka hogaamiyayaashu ay fure u tahay dhaqanka badbaadada ilmaha. Hogaamiyayaashu waa inay horseedaan dhaqamada badbaadada carruurta oo ay tusaale wanaagsan iyagu ku hogaamiyaan, ayna qaabeeyaan hab-dhaqanka laga filayo shaqaalaha iyo tabarucayaasha oo aan loo dulqaadan dhaqamada waxyeelada u keeni kara carruurta.

- Sharciga Badbaadada Carruurta iyo Samaqabka (A Child Safety and Wellbeing Policy) wuxuu qeexayaa sida ururkaagu mudnaanta u siinayo badbaadada iyo samaqabka carruurta iyo tallaabooyinka uu qaadi doono si arrintan loo sameeyo. Waxay qeexaysaa waxa ururku filan karo ee ku saabsan dhaqamada badbaadada carruurta ee shaqaalaha, mutadawiciinta iyo bulshada ururka. Faahfaahin dheeraad ah oo arrintan ku saabsan ka akhriso [gudaha Abuuritaanka Badbaadada Carruurta iyo Siyaasadda](#).
- Maamulka waxaa loola jeedaa hoggaanka ururka, kormeerka iyo hannaanka la xisaabtanka. Maamulka waxaa ka mid ah qawaaniinta urur ee ku saabsan cidda awood u leh inay go'aan gaarto, sida go'aannada loo gaaro loona kormeero, iyo sida dadka loola xisaabtami doono.¹³
- In kasta oo qabanqaabada maamulku ay ku kala duwan yihiin ururada oo dhan, waa inay taageeraan labadaba kor iyo hoosba hirgelinta sharciga Badbaadada Carruurta iyo Samaqabka ee ururkaaga si loo taageero horumarinta dhaqanka badbaadada carruurta. Tani waxay ka dhigan tahay in hoggaamiyeyaashu ay u dejiyaan ururka jiho cad marka laga hadlayo badbaadada carruurta iyo ladnaanta, taas oo lagu saleeyay talooyinka bulshada ururka. Qabanqaabada maamul ee ururku waa inay sidoo kale fududeeyaan daahfurnaanta oo ay la xisaabtamaan hoggaamiyeyaasha si ay ugu guuleystaan jihada loo dejiyay.
- Xeerka Anshaxa waa inuu taxaa dabeecadaha la aqbali karo iyo kuwa aan la aqbali karin ee carruurta lala yeelan karo. Waa inuu qeexaa xuduudaha xirfadeed, dabeecadda anshaxa, nidaamyada la filayo ee dhaqanka iyo xiriirka la aqbali karo iyo midka aan la aqbali karin. Faahfaahin dheeraad ah oo arrintan ku saabsan [Sameynta Xeerka Anshaxa \(Developing a Code of Conduct\)](#).
- Qabanqaabada maamul ee ururka waa inay taageertaa hoggaamiyeyaasha sare si ay ula socdaan in qiimeynta halista iyo maareynta ururka ay si habboon diiradda u saareyso aqoonsiga, ka hortagga iyo yareynta halista xadgudubka carruurta iyo waxyeelada. Heerka 9aad ee [Hagaha abuurista Ururka Badbaadada Carruurta](#) wuxuu bixiyaa macluumaad dheeraad ah oo ku saabsan aqoonsiga iyo maaraynta khatarta.
- Wadaagista macluumaadka khuseeya wuxuu muhiim u yahay maaraynta badbaadada carruurta. Dhaqanka, nidaamyada iyo hababka ururkaagu waa inoo taageero wadaagista macluumaadka wax ku oolka ah ee heerarka kala duwan ee ku saabsan halista carruurta. Shaqaalaha iyo tabaruceyaashu waxay u baahan yihiin inay si cad u caddeeyaan waajibaadkooda.
- Nidaamka diiwaangelinta wanaagsan wuxuu udub dhexaad u yahay daahfurnaanta iyo isla xisaabtanka, iyo guud ahaan daacadnimada ururkaaga. Waa muhiim in la abuurto, la xafido oo la keydiyo diiwaanno sax ah si wax ku ool ah looga jawaabo cabashada xadgudubka carruurta ama waxyeelada.
- Sirta iyo baraayfasiga (privacy) dadka ku lugta leh waa in had iyo jeer la tixgeliyaa marka la wadaagayo macluumaadka iyo xafidaada diiwaanno sugan.

---

¹³ Waxaa laga soo qaatay Machadka Maamulka ee Australia, [Waa maxay maamul?](#)

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.¹⁴

Dukumiintiyo

- Ballanqaad dadweyne oo ku saabsan badbaadada carruurta ayaa la heli karaa oo loo soo bandhigaa si ay dadweynaha u arkaan. (2.1)
- Sharciga Badbaadada iyo Samaqabka Carruurta waxaa qorsheeyaan himilooyinka iyo dhaqamada ururka ee la xiriira mid kasta oo ka mid ah Nidaamyada. (2.3)
- Xeerka Anshaxu wuxuu qeexayaa rajooyinka la xiriira habdhaqanka shaqaalaha iyo mutadawiciinta carruurta iyo kor u qaadista iyo ilaalinta badbaadada carruurta iyo samaqabka. (2.4)

Ficilada

- Hogaamiyaasha, shaqaalaha, mutadawiciinta, xubnaha iyo carruurta ku jirta horyaalnimada ururka waxayna ku daydaan dhaqanka badbaadada carruurta leh. Waxay muujinayaan taageerada ilaalinta carruurta, waxay qaadaan tallaabo marka ay ka walaacsan yihiin badbaadada carruurta waxayna mudnaanta siinayaan badbaadada carruurta iyada oo qayb ka ah dhaqanka maalinlaha ah. (2.2)
- Hogaamiyayaashu waxay dejiyeen rajooyin cad oo ku saabsan badbaadada carruurta waxayna hubiyaan in Sharciyada Badbaadada iyo Samaqabka Carruurta ay fuliyaan shaqaalaha iyo tabaruceyaasha. (2.3)
- Hogaamiyayaashu waxay kor u qaadaan dhaqanka soo jeedinta. (2.2, 2.3)
- Qabanqaabada maamul waxay ka dhigan tahay in hoggaamiyeyaasha sare ay si joogto ah dib ugu eegaan waxqabadka ururka ee bixinta badbaadada carruurta iyo ladnaanta. (2.3 iyo isku xirka 10.1)
- Qabanqaabada maamul waxay ka dhigan tahay in hoggaamiyeyaasha sare ay kormeerayaan in qiimeynta halista iyo maareynta ururka ay si habboon diiradda u saaraan aqoonsiga, ka hortagga iyo yareynta halista xadgudubka carruurta iyo waxyeelada. (2.5 iyo xiriiriyeyaasha 9.1, 9.3)
- Shaqaalaha iyo tabarucayaashu waxay fahmaan wadaagista macluumaadka iyo waajibbaadka xafidaada diiwaanka. (2.6)
- Xeerka Anshaxa waxaa lala socodsiiyaa dhammaan shaqaalaha iyo mutadawiciinta iyo hoggaamiyeyaashu waxayna ku xisaabtamaan inay u hoggaansamaan. (2.4)

---

¹⁴ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijoyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

Mustawaha 3: Carruurta iyo dhalinyarada waxaa lagu awood siiyaa xuquuqdooda, laga qeybgaliyaa go'aamada saameynaya si dhab ah ayaana loo dhageystaa

Marka loo hogaansamayo Mustawaha Badbaadada Carruurta 3 ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 3.1 Carruurta iyo dhalinyarada waa in loo sheego dhammaan xuquuqdooda, oo ay ku jiraan badbaadada, macluumaadka iyo ka qaybgalka.
- 3.2 Muhiimadda saaxiibtinimada ayaa la aqoonsadaa waxana la taageeraa asxaabta, si loo caawiyo carruurta iyo dhalinyaradu inay dareemaan nabadgelyo oo ay yaraato go'doominta.
- 3.3 Halka ay ku habboon tahay goobta ama macnaha guud, carruurta iyo dhalinyarada waxaa la siiyaa helitaanka barnaamijyada ka hortagga xadgudubka galmada iyo macluumaadka la xiriira ee ku habboon da'dooda.
- 3.4 Shaqaalaha iyo mutadawiciintu waxay la jaan qaadayaan calaamadaha waxyeellada waxayna u fududeeyaan hababka carruurta u habboon carruurta iyo dhalinyaradu ay ku muujiyaan aragtidooda, uguna qaybqaataan go'aan qaadashada iyo kor u qaadista welwelkooda.
- 3.5 Ururadu waxay leeyihiin istiraatiijiyado ay ku horumarinayaan dhaqan fududeynaya ka qeybgalka isla markaana ka jawaabaya fikradaha carruurta iyo dhalinyarada.
- 3.6 Ururadu waxay siiyaan fursado carruurta iyo dhalinyarada si ay uga qaybqaataan oo ay uga jawaabaan tabarucaadkooda, taas oo xoojinaysa kalsoonida iyo ka-qaybgalka.

Qodobbada muhiimka ah

- Waxay u badan tahay in carruurta ay muujiyaan wixii welwel ama cabashooyin ah marka ururku uu awood siiyo uuna dhageysto.
- Sharciyada iyo dhaqamada qaabeeya aragtida carruurta ayaa si fiican uga hortagi kara waxyeelada carruurta.
- Awood-siinta macnaheedu waa dhisidda carruurta iyo xoojinta kalsoonida ay ku qabaan naftooda iyo ururka. Waxay ku lug leedahay in la baro carruurta xirfado iyo aqoon si ay u gaaraan go'aanno ay xog-ogaal u yihiin oo awood u siinaya inay kordhiyaan xakamaynta noloshooda.¹⁵
- Sida dadka waaweyn oo kale, carruurta oo dhami waxay leeyihiin xuquuq. Xuquuqda waa yeelasho aasaasi ah oo uu leeyahay qof kasta, iyadoon loo eegayn kala duwanaansho kasta.

---

¹⁵ Guddiga Carruurta iyo Dhalinyarada, [Awoodsiinta iyo ka qeybgalka: hage loogu talagalay ururada la shaqeeya carruurta iyo dhalinyarada](#), 2021.

- Awoodsiinta carruurta ee ku saabsan awood siinta xuquuqdooda micnaheedu waa dhammaan dadka ku jira ururka, oo ay ka mid yihiin hoggaamiyeyaasha, shaqaalaha iyo tabaruceyaasha:
  - ilaalinta iyo ixtiraamka xuquuqda carruurta mar walba
  - qaado door firfircoon inay ka qaataan wacyigelinta ku saabsan xuquuqdooda
  - in lagu taageero inay ku dhaqmaan xuquuqdooda.
- Carruurta waxay xaq u leeyihiin inay ka qayb qaataan go'aamada iyaga saameeya. Ka qayb-qaadashadu waxay ku saabsan tahay in carruurta la siiyo fursado ay codkooda ku dhiibtaan laguna wargeliyo go-aan-qaadashada. Tani waxay u baahan tahay ururada inay dhagaystaan, maqlaan oo ay sameeyaan isbeddello ku habboon oo ku salaysan waxa carruurta sheegaan.
- Carruurta waxay ka faa'iideystaan saaxiibtinimada wanaagsan. Waxaa laga yaabaa inay u arkaan asxaabtooda inay yihiin isha ugu weyn ee taageerada, macluumaadka iyo talobixinta, oo ayna ugu tagaan inay caawimaad ka helaan. Carruurta waa in loo oggolaadaa inay wada kulmaan oo ay waqti wada qaataan, ururkaaguna waa inuu taageeraa xiriirkooda bulsho iyo saaxiibtinimadooda, oo uu ka hor yimaado xoogsheegashada ama dabeecadda gooni isu taaga ah.
- Barnaamijyada ka hortagga xadgudubka galmada waa barnaamijyo ku habboon da'da iyo waxbarashada la gaarsiiyo carruurta. Barnaamijyadan waxay dhisaan aqoontooda iyo xirfadahooda si ay u fahmaan dabeecadaha aan habboonayn ee dadka waaweyn ama carruurta kale, waxay gacan ka geystaan inay naftooda ka ilaaliyaan xaaladaha xadgudubka ah, iyo inay ogaadaan sida loo raadsado caawimaad haddii uu dhaco xadgudub ama isku day xadgudub. Waa inaad tixgelisaa haddii ay habboon tahay in ururkaagu bixiyo barnaamijyadan ama macluumaad kale oo ka caawiya carruurta inay fahmaan xadgudubka galmada iyo sida loo helo caawimaad.
- Dadka heerarka kala duwan ee ururkaagu waxay leeyihiin door ay ka ciyaaraan badbaadada carruurta, xoojinta iyo ixtiraamka xuquuqda carruurta. Shaqaalaha iyo tabaruceyaashu waxay u baahan yihiin inay ka warqabaan oo ay ogaadaan sida looga jawaabo calaamadaha xadgudubka carruurta iyo waxyeelada, iyo sida loo xoojiyo laguna dhiirigeliyo ka qeybgalinta carruurta. Shaqaalaha iyo tabarucayaashu waxay u baahan karaan taageero ama tababar si ay tan u sameeyaan.
- Carruurta had iyo jeer uma baran in wax laga weydiiyo khibradooda ama waxa ay rabaan. Ururkaagu wuxuu u baahan yahay inuu taageero si ay u dareemaan inay heystaan kalsooni ay ku hadlaan lana siiyo fursado ay sidaas ku sameeyaan. Hawlaha ka qeybgalku waa inay ahaadaan kuwo ku habboon da'da, loo dhan yahay oo la heli karo, isla markaasna loogu talagalay baahiyaha shaqsiyeed iyo kartida qofka. Macluumaad dheeraad ah oo ku saabsan sida tan loo sameeyo waxaa laga heli karaa [Awood-siinta iyo ka-qaybgalka: hage loogu talagalay ururada la shaqeeya carruurta iyo dhalinyarada.](#)

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.¹⁶

Dukumiintiyo

- Dukumiintiyo da'da ku habboon oo si sahlan loo fahmi karo, daabacan ama online ah, ayaa si fudud loo heli karaa waxayna ka taageeraan carruurta:
  - fahamka xuquuqdooda, oo ay ku jirto badbaadada, macluumaadka iyo ka qaybgalka
  - inay ogaadaan sida dadka waaweyn ee ururka ka tirsan looga baahan yahay inay u dhaqmaan
  - fahmaan nidaamka cabashooyinka ururka iyo sida loo soo bandhigo wixii welwel nafsadooda ah oo ay qabaan, ama saaxiibadood ama asxaabtooda
  - wax ka ogaadaan adeegyada taageerada ee loogu talagalay carruurta. (3.1)
- Sharciyada iyo nidaamyada ururka:
  - la dhiirigeliyo awoodsiinta carruurta iyo ka qaybgalinta
  - hala socoto taageerada xuquuqda carruurta. (3.1, 3.4, 3.5, 3.6)

Ficilada

- Shaqaalaha iyo mutadawiciinta ururka waxay la shaqeeyaan carruurta si ay uga caawiyaan:
  - fahamka xuquuqdooda, oo ay ku jirto badbaadada, macluumaadka iyo ka qaybgalka
  - inay ogaadaan sida dadka waaweyn ee ururka ka tirsan looga baahan yahay inay u dhaqmaan
  - fahmaan nidaamka cabashooyinka ururka iyo sida loo soo bandhigo wixii welwel nafsadooda ah oo ay qabaan, ama saaxiibadood ama asxaabtooda
  - wax ka ogaadaan adeegyada taageerada ee loogu talagalay carruurta. (3.1, 3.4)
- Dhaqamada ururka ee caruurta awooda ka xayuubinaya waa in farta lagu fiiqaa tallaabana laga qaadaa si loo beddelo. (3.5, 3.6)
- Shaqaalaha iyo tabarucayaasha waxaa la siiyaa macluumaad si ay uga caawiyaan inay fahmaan, aqoonsadaan oo ay wax uga qabtaan calaamadaha xadgudubka carruurta ama waxyeellada. (3.4)

---

¹⁶ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijooyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

- Haddii loo baahdo, ururku wuxuu u siiyaa marin u helka barnaamijyada ka hortagga xadgudubka galmada iyo macluumaadka kale ee khuseeya carruurta qaab da'da ku habboon oo la heli karo. (3.3)
- Ururku wuxuu abuuraa fursado ay carruurta ku muujiyaan aragtidooda ugana qayb qaataan go'aamada saameeya iyaga. Waxa laga maqla oo laga barto carruurta ayaa saameyn ku yeelata sida ururku u shaqeeyo. (3.5, 3.6)
- Shaqaalaha iyo mutadawiciinta waxaa lagu taageeraa inay bartaan aqoon iyo xirfado si ay uga caawiyaan carruurta inay ka qaybqaataan, muujiyaan aragtidooda soona bandhigaan welwelkooda. (3.4)
- Ururku wuxuu taageeraa carruurta si ay u horumariyaan xiriirka bulshada iyo saaxiibtinimada asxaabtooda, dhisaan xirfadaha carruurta si ay u taageeraan asxaabtooda isla markaana ay uga hortagaan dhaqamada xoogsheegashada ama go'doominta ee carruurta dhexdooda ka jirta. (3.2)

Nidaamka 4-aad: Qoysaska iyo bulshooyinka waa la wargeliyaa oo waxaa laga qeybgaliyaa kor u qaadista badbaadada carruurta iyo badqabkooda

Iyadoo la raacayo Nidaamka Badbaadada Carruurta 4-aad ururku waa inuu, ugu yaraan, xaqiijiyaa:

- 4.1 Qoysasku waxay ka qaybqaataan go'aamada saameynaya ilmahooda.
- 4.2 Ururku wuxuu kala shaqeeyaa oo si furan ula xiriiraa qoysaska iyo bulshada nidaamyadooda ku saabsan badbaadada carruurta isla markaasna macluumaad arrimahaas khuseeya waa la heli karaa.
- 4.3 Qoysaska iyo bulshooyinku cod ayay ka dhiiban karaan marka laga hadlayo horumarinta iyo dib u eegista sharciyada iyo dhaqamada ururka.
- 4.4 Qoysaska, daryeelayaasha iyo bulshada waxaa lagu wargeliyaa howlaha ururka iyo maamulkiisa.

Qodobbada muhiimka ah

- Qoysaska waxaa laga yaabaa inay ka kooban yihiin kuwo leh xiriir kala duwan, oo ay ku jiraan kuwa xiriir dhiigga ah wadaaga, guurka, korsashada, qaab dhismeedka qaraabada ama dhismayaasha kale ee qoyska ee fog. Qoysaska waxaa ku jiri kara dadka wadaaga hawlaha maalinlaha ah ee nololaha ama wadaaga xiriir aad u dhow, oo shakhsi ahaaneed.
- Bulshooyinku waa koox dad ah oo wadaaga dano guud, khibrado, asalka bulshada, dhalasho, dhaqan, caqiido ama aqoonsi.¹⁷ Ururada, qoysaska iyo carruurta waxaa laga yaabaa inay leeyihiin bulshooyin ay xiriir dhow la leeyihiin ama si joogta ah ula falgalaan. Sida qoysaska oo kale, bulshooyinku way kala duwan yihiin.
- Waalidiinta, daryeelayaasha iyo qoysaska waa inay dareemaan soo dhaweyn ururkaaga.¹⁸ Dhisida iyo ilaalinta dhaqan loo dhan yahay, oo ixtiraam u leh noocyada kala duwan ee qoysaska, waxay carruurta ka taageertaa inay dareemaan amaan iyo inay badbaadaan.
- Awood siinta qoysaska iyo bulshooyinka inay qayb ka qaataan badbaadada carruurta iyo safarka samaqabka ee ururkaaga ayaa faa'iido u leh carruurta. Waxaa loola jeedaa in:
  - waalidiinta, daryeelayaasha iyo bulshada ayaa baran doona waxa ka caawiya in ururada ay noqdaan kuwo carruurta ay amman ku helaan iyo sida ay uga caawin karaan badqabka carruurta

---

¹⁷ Laga soo guuray qeexitaanka Qaamuuska Cambridge.

¹⁸ Waxaa jiri kara waqtiyo aysan habooneyn in lala macaamilo xubnaha qoyska qaarkood, tusaale ahaan, haddii ay jiraan xayiraad ku saabsan xiriirka ay la leeyihiin ilmo ama, xaaladaha qaarkood, haddii ilmuhu ku lug leeyahay Ilaalinta Carruurta (Child Protection). Xaaladahan, waxa diiradda la saarayo waa inay ahaataa ka qeybgalinta qoyska iyo bulsha weynta oo dhan ama, haddii ay habboon tahay, in la weydiiyo ilmaha cidda ay jeclaan lahaayeen inay ku lug yeeshaan.

- ururadu waxay si fiican u taageeri karaan carruurta qaarkood iyagoo ka faa'iideysanaya fikradaha qoysaska, kuwaas oo si fiican u yaqaan carruurtooda
  - waalidiinta, daryeelayaasha iyo bulshada waxay dareemi doonaan in awood la siiyay oo waxay aqoon u lahaan doonaan waxa la sameeyo haddii ay ka walaacsan yihiin badbaadada ama samaqabka ilmaha
  - habka badbaadada carruurta ee ururkaaga ayaa sii wadi doona inuu horumaro.
- In qoysasku ay ka qaybqaataan go'aamada waxay ka dhigan tahay in la weydiiyo ra'yigooda ka hor inta aan go'aan la gaarin, fikraddan waxaa loo tixgeliyaa inay qayb ka tahay geeddi-socodka go'aan qaadashada. Ururkaagu waa inuu siiyaa qoysaska fursad ay kaga hadlaan go'aamada saamaynta ku yeelan kara badbaadada iyo ladnaanta ilmahooda.
  - Qoysaska, daryeelayaasha iyo bulshada waa in lagu wargeliyaa howlaha iyo maamulka ururkaaga si ay si macno leh uga qayb qaataan. Qoysasku waxay u baahan yihiin inay fahmaan waxa ururkaagu sameeyo iyo sida loo qaabeeyey. Waxay u baahan yihiin inay ogaadaan sida loola xiriiro dadka saxda ah ee ururka dhexdiisa haddii ay qabaan welwel dhanka nabadgelyada carruurta ama samaqabkooda ah.

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.¹⁹

Dukumiintiyada

- Sharciyada ururku waxay ka tarjumayaan muhiimadda ay leedahay ka qayb qaadashada qoyska iyo bulshada waxayna sharaxayaan siyaabaha uu ka qeybgalkani u dhici karo. (4.3)
- Sharciyada maaraynta cabashada waxaa ka mid ah nidaamyada lagu ilaalyo xogta lagula wadaagayo qoysaska waxayna bixiyaan hagitaan ku saabsan sida tan loo sameeyo iyadoo la raacayo waajibaadka ku saabsan sirta iyo qarsoodiga. (4.2 iyo xiriiriyeyaasha 7.2)

Ficilada

- Ururku wuxuu ka taageeraa qoysaska iyo bulshooyinka inay door firfircoon ka qaataan kor u qaadista iyo ilaalinta badbaadada carruurta iyo samaqabka iyagoo sheegaya doorka ay ku leeyihiin badbaadada carruurta iyo ladnaanta ururka dhexdiisa. (4.4 iyo natiijada guud)

---

¹⁹ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameeyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijoyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

- Ururku waa mid furan oo hufan lehna qoysas iyo bulshooyin iyadoo:
  - siinta macluumaad la heli karo oo ku saabsan sharciga badbaadada carruurta iyo samaqabka ee ururka (4.2 iyo 4.4)
  - bixinta macluumaadka ku saabsan maamulka iyo howlaha ururka, sida cabashooyinka loo maareeyo iyo sida ururku u maareeyo falalka edbinta iyo khataraha badbaadada carruurta. (4.4)
- Qoysasku waxay fursad u leeyihiin inay ka qaybqaataan go'aamada ay gaaraan ururka ee saameeya badbaadada iyo samaqabka ilmahooda. Wadahadalada lala yeelanayo qoysaska waxay taageertaa kala duwanaanshaha buuxa ee qoysaska si ay uga qayb qaataan. (4.1)
- Fursadaha waxaa loogu abuuray qoysaska iyo xubnaha bulshada si ay usoo gudbiyaan ra'yigooda ku aadan sharciga ururka, habraacyada iyo dhaqamada oo uu ku jiro habka ururka uu u abaaro badbaadada carruurta iyo ladnaanta. (4.3)
- Ururku wuxuu si dhab ah u qaataa ra'yiga la soo gudbiyo iyo ka-qaybgalka qoysaska iyo bulshada wuxuuna tixgeliyaa aragtidooda. (4.3 iyo isku xirka 7.3)

Mustawaha 5aad: Sinaanta waa la ilaaliyaa oo baahiyaha kala duwan ayaa lagu ixtiraamaa sharciga iyo dhaqanka

Marka la raacayo Nidaamka Badbaadada Carruurta 5-aad ururku waa inuu, ugu yaraan, xaqiijiyaa:

- 5.1 Ururka, oo ay ku jiraan shaqaalaha iyo mutadawiciinta, waxay fahamsan yihiin duruufaha kala duwan ee carruurta iyo dhalinyarada, wuxuuna siiyaa taageero iyagoona wax la qabta kuwa nugul.
- 5.2 Carruurta iyo dhalinyaradu waxay ku heli karaan macluumaad, taageero iyo hababka cabashooyinka siyaabo dhaqan ahaan ammaan ah, la heli karo oo si sahlan loo fahmi karo.
- 5.3 Ururku wuxuu fiiro gaar ah siiyaa baahida carruurta iyo dhalinyarada naafada ah, carruurta iyo dhalinyarada ka soo jeeda dhaqan ahaan iyo luqad ahaan meelo kala duwan, kuwa aan awoodin inay ku noolaadaan guriga, naagaha u galmooda, qaniisiinta, kuwa rag iyo dhadigba u taga, kuwa asal ahaan isbedelay iyo carruurta labeebka iyo dhalinyarada.
- 5.4 Ururku wuxuu fiiro gaar ah siiyaa baahida carruurta Aborijiniska ah iyo dhalinyarada wuxuuna siiyaa/kor u qaadaa jawi dhaqan ahaan ammaan ah.

Qodobbada muhiimka ah

- Carruurta waxay leeyihiin karti gaar ah, astaamo, xirfado iyo waayo-aragnimo nololeed. Kala duwanaanshaha asalka, shakhsiyadda iyo caqiidooyinka ayaa qaabeeya sida ilmuhu u arko adduunka iyo waxa uu u baahan yahay.
- Ururada iyo bulshooyinku awood ayay yeeshaan marka kala duwanaanta la qiimeeyo lana ixtiraamo maxaa yeelay carruurta waxay heli karaan fursado ay ku fuliyaan kartidooda.
- Khibradaha xun sida gooni isu taaga iyo takoorka waxay noqon karaan kuwo waxyeello leh, waxay kordhin karaan halista waxyeellada iyo xadgudubka ilmaha waxayna yareeyaan suurtagalnimada in ilmuhu hadlo haddii uu walaac qabo.
- Sinnaantu waa xaalad caddaalad ah taas oo dhammaan carruurta ay si xor ah iyo si siman uga qayb qaadan karaan dhammaan dhinacyada nololaha, iyadoon loo eegayn asalkooda, astaamahooda ama waxa ay aaminsan yihiin. Marka laga hadlayo ururada badbaadada carruurta, tani waxay ka dhigan tahay in badbaadada ilmaha aysan ku tiirsanayn duruufahooda ay ka midka yihiin booskooda bulsho ama dhaqaale, asalkooda dhaqameed ama awooddooda.
- Urur badbaadada carruurta ka shaqeeya wuxuu aqoonsan yahay oo ixtiraamaa kala duwanaanshaha wuxuuna fahamsan yahay in carruurta qaarkood ay aad ugu nugul yihiin xadgudubka marka loo eego kuwa kale. Waxay leedahay sharciyo iyo dhaqammo hubiya in carruurta ay heli karaan cilaaqaadka, xirfadaha, aqoonta iyo ilaha ay u baahan yihiin si ay u noqdaan kuwo ammaan ah sida asxaabtooda kale.

- Bixinta macluumaadka, oo ay ku jiraan macluumaadka ku saabsan taageerooyinka la heli karo iyo hababka cabashooyinka, ee la heli karo, dhaqan ahaan ammaan ah oo sahlan in la fahmo waxay ku lug leedahay fahamka sida baahiyaha isgaarsiinta carruurta u kala duwan yihiin iyadoo lagu saleynayo awooddooda shaqsiyeed iyo heerka horumarka.
- Sida ilmahu uu u heli karo nidaamka cabashooyinka ururkaaga waa in aan la xadidin iyadoo taasna sabab looga dhigaayo asalkooda, astaamahooda ama waayo-aragnimadooda nololeed. Waa muhiim in carruurta oo dhambi ay awoodi karaan inay cabasho sameeyaan ama ay walaac ka muujiyaan.
- Ururadu waxay u baahan yihiin inay fahmaan duruufaha kala duwan ee carruurta, iyo sidoo kale xuquuqdooda inay si cadaalad ah ula dhaqmaan. Tan waxaa ka mid ah in fiiro gaar ah loo yeesho baahiyaha:
  - Carruurta naafada ah - urur ammanka carruurta ka shaqeeya wuxuu awood siiyaa carruurta naafada ah. Ma sameeyaan ma mala-awaal ku saabsan kartida ilmaha, laakiin waxay aqoonsadaan in ilmo kasta uu wax uga duwan yahay midka kale oo uu ula kulmo naafonimo qibrada uu addunka u leeyahayna ay ka duwan tahay midka kale.
  - Carruurta ka soo jeeda dhaqan ahaan iyo luqad ahaan meelaha kala duwan - urur ammanka carruurta ku lug leh wuxuu qaadaa tallaabooyin uu ku fahmo baahiyaha luqadda iyo dhaqanka wuxuuna tixgeliyaa qaab dhismeedka qoyska iyo caadooyinka kala duwan.
  - Kuwa aan awoodin inay ku noolaadaan guriga - waxaa jira sababo badan oo carruurta u awoodi waayaan inay ku noolaadaan guriga. Qaabka ay u nool yihiin way kala duwanaa kartaa, taas waxaa kujirta sida rasmiga ama aanan rasmiga ahayn ee loola nool yahay qaraabada ama asxaabta (daryeelka qaraabada), daryeelka korinta ama daryeelka guriga. Waxaa laga yaabaa inaad ka warqabin qaabka ilmuhu ugu nool yahay guriga, laakiin waa muhiim inaad hay'addaada ka dhigto mid ammaan ah oo soo dhaweyn u leh carruurta oo dhan iyadoon loo eegayn duruufahooda.
  - Lesbian, qaniisiinta, kuwa raga iyo dumarkaba la seexda, transgender, labeebka, queer, jinsi kala duwan iyo carruurta aan rag iyo dumarba lagu tirin iyo dhalinyarada - carruurta iyo dhalinyarada waxay la kulmi karaan oo ay u muujin karaan jinsigooda, galmada iyo jinsiga siyaabo kala duwan. Si carruurta iyo dhalinyarada LGBTIQ ay u dareemaan amaan oo ay amni uga helaan ururkaaga, waa inaad si firfircoon u muujisaa inaad soo dhaweyneyso oo aad qiimeyso oo aad cadeyso inaad qaadi doonto tallaabooyin aad kaga ilaalinayso xadgudubka iyo waxyeelada.
  - Carruurta Aborijiniska ah - Ururadu waa inay ilaaliyaan xuquuqda carruurta si ay ugu raaxeystaan oo ay u dareemaan inay ku xiran yihiin dhaqankooda iyo bulshadooda, ka badbaadaan waxyeelada ka timaadda cunsuriyadda, iyo inay helaan adeegyo dhaqan ahaan iyo ururo ammaan ah. Waxaa jira macluumaad faahfaahsan oo ku saabsan sameynta jawi dhaqan ahaan nabdoon oo loogu talagalay carruurta Aborijiniska [ah Hagaha loogu talagalay abuurista Ururka Badbaadada Carruurta.](#)

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.²⁰

Dukumiintiyo

- Qalabka carruurta, oo ay ku jiraan macluumaadka ku saabsan hababka cabashooyinka iyo taageerooyinka, waa la heli karaa, iyagoo ah kuwo da'da ku habboon oo lagu heli karo luqado iyo qaabab kala duwan haddii markaas baahdo. Dukumiintiyo qoran oo keliya laguma tiirsanaan karo, gaar ahaan carruurta indhoolayaasha ah ama aragga naafada ka ah, ama carruurta aan wax akhrin karin. (5.2)
- Sharciga Badbaadada Carruurta iyo Samaqabka wuxuu sharxayaa:
  - ballanqaadka ururka ee ku aadan sinnaanta iyo ka qeybgelinta (5.1)
  - sida ururku u aqoonsan doono una ixtiraami doono baahiyaha kala duwan ee carruurta oo dhan (5.1)
  - sida ururku u bixiyo dariiqooyin loogu talagalay carruurta ama qoysaskooda si ay u aqoonsadaan baahidooda shaqsiyeed (5.1)
  - sida ururku u siin doono carruurta helitaanka macluumaadka, taageerada iyo hababka cabashooyinka siyaabo dhaqan ahaan ammaan ah, la heli karo oo si sahlan loo fahmi karo (5.2)
  - sida ururku u taageeri doono sinnaanta oo uu u sameeyo isbeddello macquul ah si loo taageero ka qaybgalinta dhammaan carruurta iyo ka jawaabista dhammaan baahiyaha carruurta (5.1, 5.3, 5.4)
  - sida ururku u ilaaliyo sinnaanta carruurta oo dhan ugana hortago xadgudubka carruurta iyo waxyeelada ka timaadda takoorka ku saleysan naafonimada, jinsiga, qowmiyadda, diinta, jinsiga, xaaladda jinsiga, aqoonsiga jinsiga ama jihada galmada. (5.1, 5.3, 5.4)

Ficilada

- Ururku wuxuu qaadaa tillaabooyin uu ku fahmo duruufaha iyo baahiyaha kala duwan ee carruurta la howl gasha, ama la hawl geli doonta. (5.1, 5.3)
- Shaqaalaha iyo mutadawiciinta:
  - waxaa la siiyaa macluumaad iyo hagitaan ku saabsan duruufaha kala duwan ee carruurta, sida loo aqoonsado waxyaabaha kordhin kara u nuglaanta ilmaha ee waxyeellada, iyo sida loo dhiirigeliyo sinnaanta iyo badbaadada in carruurta oo dhami

---

²⁰ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameeyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijoyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

- qaad tallaabo si aad u taageerto ugana jawaabto carruurta la kulma nuglaanta, oo ay ku jiraan sameynta weydiimaha iyo ka jawaabista haddii ay jiraan calaamado muujinaya nuglaanta sii kordheysa
- qaado tallaabo lagu ilaalinayo sinnaanta carruurta oo dhan, kor loogu qaadayo badbaadada carruurta iyo ka hortagga xadgudubka carruurta iyo waxyeellada. (5.1, 5.3, 5.4)
- Hoggaamiyayaashu waxay si cad u qeexaan waxyaabaha la filan karo ee ku aadan in la helo sinnaan iyo ixtiraamka kala duwanaanshaha. (5.1 iyo isku xirka 2.2)
- Ururku wuxuu hubiyaa in dhammaan carruurta si macquul ah loo taageero si ay uga qayb qaataan. (5.1)

Nidaamka 6-aad: Dadka la shaqeeya carruurta iyo dhalinyarada ayaa ah kuwo ku habboon oo la taageeray si ay uga tarjumaan badbaadada carruurta iyo qiyamka ladnaanta ficil ahaan

Marka la raacayo Nidaamka Badbaadada Carruurta 6-aad ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 6.1 Qorista loo qorayo qofka shaqo, oo ay ku jiraan xayeysiinta, hubinta garsoorayaasha iyo shaqaalaha tabarucayaasha baaritaanka shaqada ka hor lagu sameynayo, waxaa xooga lagu saaraa badbaadada carruurta iyo ladnaanta.
- 6.2 Shaqaalaha ay khusayso iyo mutadawiciintu waxay heystaan kaarka wada shaqeynta carruurta (working with children checks) oo aan dhacsaneyn ama baaritaan asal ah oo u dhigma.
- 6.3 Dhammaan shaqaalaha iyo mutadawiciintu waxay helayaan casharo ku habboon waxayna ka warqabaan waajibaadkooda carruurta iyo dhalinyarada, oo ay ku jiraan diiwaangelinta, wadaagista macluumaadka iyo waajibaadka warbixinta.
- 6.4 Kormeerka joogtada ah iyo maareynta dadka ayaa diiradda la saaraya badbaadada carruurta iyo badqabkooda.

Qodobbada muhiimka ah

- Hababka qorista shaqaalaha ee wanaagsan iyo baaritaanada adag ee lagu sameynayo shaqaalaha ayaa door muhiim ah ka ciyaara ka hortagga waxyeelada carruurta.
- Shaqaalaysiintu waxay bilaabataa marka ururadu ay si cad u caddeeyaan doorka iyo waajibaadka shaqaale kasta iyo jagada iskaa wax u qabso iyo nooca xiriirka ay la yeelan doonaan carruurta. Tani waxay ka caawineysaa ururada inay aqoonsadaan aqoonta, waayo-aragnimada iyo sifooyinka ay tahay inay lahaadaan codsabayaasha.
- Xayeysiisyada shaqada waa inay si cad u sheegaan sida ay uga go'an tahay ururka nabadqabka iyo ladnaanta carruurta.
- Kaarka Baarista La Shaqaynta Carruurta (Working with Children Check) waxay ujeedadeedu tahay in laga hortago dadka inay la shaqeeyaan ama tabarucaan carruurta haddii qiimeynta diiwaanadooda ay muujineyso inay carruurta u keeni karaan khatar aan qiil lahayn. Dadka qaar ayaa sharci ahaan looga baahan yahay inay heystaan kaar aan dhicin. Ururadu waxay kaloo sameyn karaan inay dadka ay shaqaaleysiinayaan ka codsadaan inay haystaan kaar sax ah taas oo qayb ka ah nidaamka baaritaanka, xitaa haddii uusan sharcigu sidaas fareyn.
- Kaarka Baarista La Shaqaynta Carruurta (Working with Children Check) waa aalad waxtar u leh ilaalinta carruurta ee ururkaaga. Si kastaba ha noqotee, ma qiimeyneysu ku habboonaanta qofka inuu kala shaqeeyo door gaar ah ama

daryeelo carruurta. Isku day inaad hesho dareen ku saabsan qiyamka codsadaha si ay kaaga caawiso qiimeynta lagu ogaanayo in qofku ku habboon yahay.

- Ku guuldareysiga inaad si sax ah u hubiso tixraacyada waxay wax u dhimi kartaa badbaadada carruurta. Hubinta tixraacyada waxay kuu oggolaaneysaa inaad xaqiijiso macluumaadka codsadaha oo aad sahamiso wixii walaac ah ee aad ka qabto jawaabahooda wareysiga.
- Shaqaalaha iyo mutadawiciinta waa in si habboon loogu soo bandhigaa doorarkooda iyo ururka, si ay u fahmaan waajibaadkooda carruurta iyo sidii loogu sameyn lahaa jawi nabdoon. Tani waa inay qeyb ka tahay in si guud loogu sharaxo ururkaaga howlihiisa Badbaadada Carruurta iyo Sharciyadiisa iyo Xeerka Anshaxa ee ururkaaga.
- Sharaxaada waa inay sidoo kale ku jirtaa macluumaadka ku saabsan sharciyada maaraynta cabashada ururkaaga, warbixinta, diiwaangelinta iyo waajibaadka wadaagga macluumaadka. Shaqaalaha iyo tabaruceyaashu waa inay helaan macluumaad cad oo ku saabsan waxa la sameeyo haddii ay qabaan welwel ku aadan ammarka ilmaha ama nabadqabkooda.
- Kormeerka shaqaalaha iyo tabaruceyaashu waxay kor u qaadaysaa ammarka carruurta iyo nabadqabkooda, taas oo leh heerar waxqabad oo cad iyo shirar joogto ah oo u dhexeeya maareeyayaasha iyo shaqsiyaadka shaqaalaha iyo mutadawiciinta si looga wada hadlo arrimaha loona soo gudbiyo. Kormeerka joogtada ahi wuxuu awood u siinayaa maareeyayaasha inay dhiibtan ra'yigooda ayna wax ka qabtaan wax kasta oo aan ammaan ahayn ama ku saabsan anshaxa shaqaalaha iyo mutadawiciinta ka hor inta aysan dhicin.

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.²¹

Dukumiintiyo

- Xayeysiinta shaqada waxaa ka mid ah ballanqaadka ururka ee ku aadan badbaadada carruurta iyo samaqabka. (6.1)
- Sharaxaada jagada waxay si cad u sheegaysaa waxa la filan karo ee ku aadan shuruudaha doorka, waajibaadka iyo mas'uuliyadaha ku saabsan badbaadada carruurta iyo ladnaanta. (6.1)

---

²¹ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijoyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

- Qorista shaqaalaha ee ururada, kheyraadka aadanaha iyo sharciyada tabarucayaasha ayaa qeexaya:
  - hababka shaqaale qorista ee taageera ururka si loo magacaabo dadka ku haboon inay la shaqeeyaan carruurta (6.1)
  - dhaqamada baadhista shaqada ka hor oo uu ku jiro waraysiga, hubinta garsooraha, Hubinta La shaqaynta Carruurta iyo diiwaangelin kale ama hubinta taariikhda (6.2)
  - shuruudaha sharaxaada ururka ee ku saabsan badbaadada carruurta ee ururka (6.3)
  - sida kormeerka iyo dhaqanka maamulka dadku u taageeri doonaan qiimeynta joogtada ah ee ah ku habboonaanta qofka inuu la shaqeeyo carruurta. (6.4)
- Dukumiintiyada sharaxaada ee shaqaalaha iyo tabaruceyaasha waxaa ka mid ah:
  - xeerka Anshaxa
  - sharciga Badbaadada Carruurta iyo Samaqabka
  - macluumaadka ku saabsan dhaqamada badbaadada carruurta ee ururka iyo nidaamka cabashooyinka iyo sidoo kale warbixinta, diiwaangelinta iyo waajibaadka wadaagista macluumaadka. (6.3 iyo isku xirka 8.1)

Ficilada

- Shuruudaha badbaadada ilmaha iyo ladnaanta ee door kasta waa la qiimeeyaa ka hor qorista shaqaale cusub iyo mutadawiciin. Kuwaas waxaa ka mid ah:
  - shahaadooyinka, waayo-aragnimada iyo sifooyinka loo baahan yahay
  - masuuliyada iyo waajibaadka carruurta
  - tallaabooyinka loo baahan yahay si loo maareeyo wixii xadgudub ah ee ilmaha ku yimaada ama khatarta waxyeellada leh oo ay ku jiraan baaritaanka, tababarida iyo shuruudaha kormeerka. (6.1)
- Macluumaad iyo hagitaan ayaa la siiyaa shaqaalaha la qoray kaas oo ku saabsan sida mudnaanta loo siiyo badbaadada carruurta marka shaqaalaha la qoranayo, oo ay ku jiraan sida loo aqoonsado loona maareeyo wixii walaac ah ee badbaadada carruurta ee lagu soo bandhigo arjiga, wareysiga iyo habka baaritaanka. (6.1)
- Nidaamyada qorista waxaa ka mid ah:
  - su'aalo wareysi oo kala duwan oo ku saleysan qiimaha si loo ogaado ku habboonaanta la shaqeynta carruurta
  - dhaqanka baaritaanka shaqada ka hor oo ay ku jiraan jeegaga garsooraha, Kaarka La Shaqaynta Carruurta (Working with Children Check) iyo diiwaangelinta kale ama baaritaanka asalka
  - xaqiijinta in shahaadooyinka loo baahan yahay, diiwaangelinta iyo Kaarka La Shaqaynta Carruurta (Working with Children Check) ay yihiin kuwo sax ah oo aan dhacsaneyn
  - haynta diiwaanka nidaamka shaqaale qorista. (6.1)

- Kormeerka iyo maareynta dadka waxaa ka mid ah dib u eegis joogto ah si loo hubiyo in shaqaaluhu ay raacayaan Xeerarka Anshaxa iyo sharciyada kale ee badbaadada carruurta. (6.4)
- Hagida waxaa loo fidiyaa dad maamulayaasha taas oo ku aadan tallaabooyinka la qaadayo marka la maareynayo shaqaalaha ama mutadawiciinta dabeecadahoodu dhalinayaan welwelka ku aadan badbaadada carruurta. (6.4)
- Aqoonta, Kaarka Hubinta La Shaqaynta Carruurta (Working with Children Check) iyo diiwaangelinta kale ama hubinta baaritaanada joogtada ah ayaa si joogto ah dib loogu eegaa si loo ogaado in isbeddel yimid iyo inay wali yihiin kuwo sax ah. Tallaabo ayaa la qaadayaa si loo maareeyo khataraha carruurta marka shahaadooyinka qofka, Kaarka Hubinta La Shaqaynta Carruurta (Working with Children Check) ama diiwaangelinta kale ama baaritaanka socda aysan aheen kuwo shaqeynaya. (6.2)
- Shaqaalaha iyo mutadawiciintu waxay helayaan sharaxaad ku habboon shuruudaha door kasta, waajibaadka, halista iyo mas'uuliyadaha la xiriira badbaadada carruurta iyo ladnaanta. Sharaxaadu waxay daboolaysaa dhaqamada badbaadada carruurta ee ururka iyo nidaamka cabashooyinka iyo sidoo kale warbixinta, diiwaangelinta iyo waajibaadka wadaagista macluumaadka. (6.3)

Nidaamka 7-aad: Nidaamyada cabashooyinka iyo welwelka ayaa diiradda saaraya carruurta

Marka la raacayo Nidaamka Badbaadada Carruurta 7-aad ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 7.1 Ururku wuxuu leeyahay sharciyo, diiradda saareya cabashada carruurta oo si cadna u qeexaysa doorarka iyo mas'uuliyadaha hoggaanka, shaqaalaha iyo mutadawiciinta, hababka wax looga qabanayo noocyada kala duwan ee cabashooyinka, jebinta sharciyada khuseeya ama Xeerka Anshaxa iyo waajibaadka ku saabsan ficilka iyo warbixinta.
- 7.2 Nidaamyada wax ku oolka ah ee wax ka qabashada waxaa fahamsan carruurta iyo dhalinyarada, qoysaska, shaqaalaha iyo mutadawiciinta, waana mid dhaqan ahaan ammaan ah.
- 7.3 Cabashooyinka si dhab ah ayaa loo qaataa waxaana looga fal celiyaa si dhakhso ah oo dhammaystiran.
- 7.4 Ururku wuxuu leeyahay sharciyo iyo habraacyo wax ka qabta warbixinta cabashooyinka iyo welwelka loo qabo hay'adaha ay khusayso, haddii sharcigu u baahan yahay warbixin iyo haddii kaleba, iyo inuu la shaqeeyo sharci fuliyeyaasha.
- 7.5 Warbixinta, baraayfasiga (privacy) iyo waajibaadka sharciga shaqada waa laga soo baxaa.

Qodobbada muhiimka ah

- Nidaamka maaraynta cabashada ee ilmaha diiradda saaraya wuxuu u baahan yahay ururada inay yeeshaan dhaqan u wanaagsan cabashooyinka. Tani waxay ka dhigan tahay in ururkaagu dhiirrigeliyo oo soo dhaweynayo warbixinta welwelka, wuxuu si dhakhso leh uga jawaabaa cabashooyinka, si buuxda oo caddaalad ah, wuxuuna qaadaa tallaabo degdeg ah si loo ilaaliyo carruurta halista ku jirta.
- Nidaamka maaraynta cabashada ee ururkaagu waa inuu qeexaa habka loogu talagalay dadka waaweyn iyo sidoo kale carruurta inay cabasho u gudbiyaan ama ay soo sheegaan welwelka ay ka qabaan ammaanka carruurta. Nidaamka cabashada dadka waaweyn wuu ka duwanaan karaa kan carruurta.
- Nidaamka maaraynta cabashadu waa inuu daboolaa xadgudubka la sheegay iyo waxyeelada carruurta ee dadka waaweyn iyo carruurta kale.
- Nidaamka maaraynta cabashada waa inuu qeexaa noocyada kala duwan ee cabashooyinka ama dabeecadaha la xiriira ee la soo sheegayo oo ay bixiyaan hagitaan cad oo ku saabsan waxa ay tahay in la soo sheego, oo ay ku jiraan waajibaadka warbixinta khasabka ah. Waa inay caddaato cidda warbixinnada loo soo gudbin karo.
- Sharciga maaraynta cabashooyinka ee ururkaagu waa inay si fudud u heli karaan shaqaalaha iyo mutadawiciinta, carruurta iyo qoysaskooda. Waxaad dooran kartaa inaad sameysid sharci keligiis taagan ama nidaam la qoray, loona heli karo,

carruurta. Tani waxay noqon kartaa buug -gacmeed fudud ama boodhadh bixiya macluumaad cad oo carruurta ku saabsan waxa ay sameyn karaan haddii ay qabaan cabasho ama walaac. Waxa kale oo aad dooran kartaa inaad u sameyso macluumaad gaar ah qoysaska.

- Carruurta soo sheega cabashooyinka iyo welwelka ammmanka ama soo bandhigida xadgudubka waa in loola dhaqmaa si xasaasi ah loona siiyaa taageero. Hanuunintu waa inay diyaar u ahaataa shaqaalaha iyo mutadawiciinta si ay u ogaadaan sida taas loo sameeyo.
- Qaashada tallaabo mudnaan loogu kala siinayo badbaadada carruurta waa inay ahaataa diiradda ururka marka cabasho ama walaac nabadgelyo la soo saaro. Waa muhiim in la qiimeeyo wixii khatar ah ee degdega ah si kuwan ay u hagaan tallaabooyinka xiga ee ururkaagu qaadayo.
- Siyaasaddaada wax ka qabashada cabashada waa in ay ka hadashaa habka lagu soo warinayo daah-furka, cabashooyinka iyo welwelka badbaadada ee gudaha ururkaaga ka jira, iyo masuuliyiinta dibadda.
- Siyaasadaada wax ka qabashada cabashada waa in ay taageertaa ururkaaga si uu u sameeyo baadhitaanada cabashooyinka waana in lagu daraa maaraynta khatarta socota, habab cadaalad ah oo hufan iyo hagitaan ku saabsan sida loo maareeyo isku dhacyada danaha.
- Ururkaagu waa inuu iskaashi la sameeyaa Booliska Victoria, Ilaalinta Carruurta (Child Protection), Guddiga iyo hay'adaha kale ee door ku leh ka jawaabista cabashooyinka iyo welwelka si amniga carruurta mudnaanta loo siiyo. Waxaa laga yaabaa inay u baahdaan inay baaraan waxayna ka faa'iideysan doonaan taageerada ururkaaga iyo kaalmada si loo aqoonsado loona xiriiro markhaatiyaasha loona ururiyo ama haysto caddeyn.
- Qayb muhiim ah oo ka mid ah xallinta cabashada ama walaaca amniga ayaa ah natiijo cad. Taas macnaheedu waxa weeye in ururkaagu go'aan ka gaaro waxa la samaynayo ka dib markuu si sax ah u tixgeliyo arrinta iyo caddaynta, wuxuu dadka ay khuseeyso u sheegaa go'aankan ka dibna wuxuu qaadaa tallaabo ku habboon.
- Qarsoodidu waxay muhiim u tahay hababka cabashooyinka. Dadku waxay yeelan karaan walaac ku saabsan sirta iyo barayfasiga (privacy) marka ay doonayaan inay cabasho sameeyaan. Waxaa laga yaabaa inay rabaan in magacyadooda la qariyo, ama waxaa laga yaabaa inaysan rabin macluumaad lala wadaago mas'uuliyiinta sida booliska. Mararka qaarkood in wax la qariyo suurtagal manoqoneyso, ha ahaato markay khuseeyso ilaalinta carruurta ama in mawduuca cabashada loola dhaqmo si caddaalad ah. Nidaamkaaga maaraynta cabashada waa inuu sharaxaa sida sirta loo maareeyo marka cabasho la sameeyo.
- Macluumaadka shakhsiyeed ee tilmaamaya ilmo ama shakhsi kale oo la xidhiidha cabashada waa in ururku shaaciyo oo keliya sida lagu oggol yahay sharciyada khuseeya.
- Siyaasadda iyo habraacyada maaraynta cabashooyinka ururkaaga waa inay la socdaan waajibaadyada sharciga shaqada ee khuseeya shaqaalahaaga iyo tabaruceyaasha. Waa inaad hubisaa in baaritaan kasta oo lagu sameeyo anshaxa shaqaalaha uu yahay habraac cadaalad ah.

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.²²

Dukumiintiyada

- Siyaasadda wax ka qabashada cabashada waa sahlan tahay in la fahmo, dhaqan ahaan badbaado leh, lana heli karo oo diiradda saaraya ilmaha. Siyaasadda maaraynta cabashada:
  - waxaa ku jira macluumaadka ku saabsan sida dadka waaweyn iyo carruurta ay u samayn karaan cabasho iyo sida ururku uga jawaabi doono oo uu u baaro cabashooyinka si degdeg ah oo hufan (7.1, 7.2, 7.3)
  - waxay abuurtaa nidaam cabashooyin ah oo loo heli karo kala duwanaanshaha buuxa ee carruurta, shaqaalaha, mutadawiciinta, qoysaska iyo bulshada (7.1)
  - wuxuu daboolayaa xadgudubka iyo waxyeelada carruurta ee dadka waaweyn iyo carruurta kale (7.1, 7.4)
  - wuxuu daboolayaa jebinta Xeerka Anshaxa ee ururka (7.1)
  - wuxuu qeexayaa taageerada iyo kaalmada la siin doono kuwa cabanaya (7.1)
  - wuxuu qeexayaa sida khatarta carruurta loo maareyn doono marka cabasho la soo gudbiyo oo baaritaan la socdo (xiriirinta Nidaamka 9-aad)
  - wuxuu daboolayaa waajibaadka xafidaada diiwaanka (7.2 iyo isku xirka 2.6)
  - taageerayaa waajibaadka gaarka ah iyo sharciga shaqada in la buuxiyo. (7.5)
- Dukumeentiyada, daabacan ama online ka ah, ayaa qeexaya habka cabashooyinka loogu talagalay shaqaalaha, tabaruceyaasha, carruurta, qoysaska iyo bulshada. (7.1, 7.2)
- Xeerarka iyo nidaamyada waxaa ku jira macluumaadka ku saabsan goorta cabashooyinka lagu wargelinayo mas'uuliyiinta, oo ay ku jiraan Booliiska Victoria, Child Protection iyo Guddiga Carruurta iyo Dhallinyarada. (7.5)
- Siyaasadaha ciqaab marinta waxay taageeraan ururka si uu tallaabo u qaado marka cabasho la soo bandhigo. (7.1)

Ficilada

- Ururku wuxuu sameeyaa macluumaadka ku saabsan sida loo sameeyo cabasho la heli karo oo u furan qof kasta oo ku lug leh ururka. (7.2, 7.4)

---

²² Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameeyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijoyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

- Ururku wuxuu siiya shaqaalaha iyo mutadawiciinta taageerada iyo macluumaadka ku saabsan waxa iyo sida loo soo sheego, oo ay ku jiraan awoodaha/dadka ka baxsan ururka. (7.1, 7.3, 7.4)
- Cabashooyinka si dhab ah ayaa loo qaataa, taasoo la macno ah ururku si joogto ah:
  - aqoonsadaa oo u maareeyaa khatar kasta oo ku wajahan carruurta
  - wuxuu uga jawaabaa cabashooyinka si fiican oo dhaqsi ah
  - waxay mudnaan siisaa badbaadada carruurta iyo sidoo kale la soo buuxiyaa waajibaadka sirta iyo sharciga shaqada
  - waxay taageertaa qof kasta oo ku lug leh habka cabashada
  - u sheegtaa cabashooyinka ku saabsan xadgudubka ama waxyeellada carruurta iyo welwelka ku saabsan badbaadada carruurta ee maamulka waxayna la shaqeeyaan sharci fulinta. (7.1, 7.3, 7.4, 7.5 iyo links to Standard 9)
- Diiwaanada waa la hayaa cabashooyinka loo jeediyay ururka, oo ay ku jiraan welwelka laga sheegay badbaadada carruurta iyo siidaynta ku saabsan xadgudubka ama waxyeellada carruurta lagu eedeeyay, iyo tallaabooyinka la qaaday si looga jawaabo. (7.3 iyo isku xirka 2.6)
- Carruurta, qoysaska iyo bulshada waa lala tashadaa marka la naqshadeynayo oo dib loo eegayo siyaasadaha iyo habraacyada maaraynta cabashooyinka. (7.2 iyo isku xirka 4.3)
- Ururku wuxuu dib u eegis ku sameeyaa siyaasadaha maaraynta cabashada iyo habraacyada waqtiyada caadiga ah. (7.1 iyo isku xirka 10.1)

Nidaamka 8-aad: Shaqaalaha iyo mutadawiciintu waxay ku qalabeysan yihiin aqoonta, xirfadaha iyo wacyigelinta si carruurta iyo dhalinyarada loo ilaaliyo nabadgelyada iyada oo loo marayo waxbarasho iyo tababar joogto ah

Marka la raacayo Nidaamka Badbaadada Carruurta 8-aad ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 8.1 Shaqaalaha iyo mutadawiciinta ayaa la tababaray oo lagu taageeray inay si wax ku ool ah u hirgeliyaan Sharciga Badbaadada Carruurta iyo Nabadqabka ee ururka.
- 8.2 Shaqaalaha iyo mutadawiciinta waxay helayaan tababar iyo macluumaad si ay u aqoonsadaan tilmaamayaasha waxyeelada ubadka oo ay ku jiraan waxyeelada ay geystaan carruurta kale iyo dhalinyarada.
- 8.3 Shaqaalaha iyo tabaruceyaashu waxay heli doonaan tababar iyo macluumaad si ay si wax ku ool ah uga jawaabaan arrimaha badbaadada carruurta iyo nabadqabka oo ay taageero u siiyaan asxaabta shaaca ka qaada waxyeelada.
- 8.4 Shaqaalaha iyo tabaruceyaashu waxay helaan tababar iyo macluumaad ku saabsan sida loo dhiso jawi dhaqan ahaan nabdoon oo loogu talagalay carruurta iyo dhalinyarada.

Qodobbada muhiimka ah

- Marka shaqaalaha ururka iyo mutadawiciinta si sax ah loo wargeliyo, loo tababaro loona taageero, waxay u badan tahay inay ilaaliyaan qiyamka badbaadada carruurta ee ururka waxayna u badan tahay inay u soo sheegaan welwelka maamulhooda ama qofka u xilsaaran badbaadada carruurta.
- Haysashada Siyaasadda Badbaadada iyo Badbaadada Ilmaha oo keliya kama ilaalinayso carruurta xadgudubka iyo waxyeellada. Ururadu waxay u baahan yihiin inay shaqaalahooda iyo mutadawiciintooda ku qalabeeyaan aqoonta iyo xirfadaha si ay carruurta u badbaadiyaan. Tani waxay la macno tahay in la siiyo waxbarasho iyo tababar joogto ah shaqaalaha iyo mutadawiciintu si ay ugu dabaqaan marka ay gudanayaan doorkooda.
- Ururka badbaadada carruurta waxa uu ka taageeraa shaqaalahooda iyo mutadawiciinta sidii ay u aqoonsan lahaayeen calamadaha uu ilmuhu kala kulmo xadgudub ama waxyeelo. Mararka qaarkood ilmuhu wuxuu u sheegi karaa qof haddii ay waxyeello soo gaarto, laakiin mararka qaarna shaqaalaha iyo tabaruceyaashu waxay u baahan doonaan inay iska eegaan isbeddelada dabeecadda, shucuurta ama muuqaalka jirka.
- Ururka badbaadada carruurta ayaa sidoo kale siiya tababar iyo macluumaad shaqaalahooda iyo mutadawiciinta si ay si wax ku ool ah uga jawaabaan arrimaha samaqabka iyo badbaadada carruurta, oo ay ku jiraan taageeridda carruurta iyo ka falcelinta wixii ay soo sheegaan.

- Helitaanka daah-furka waxyeellada ilmaha waxay noqon kartaa murugo iyo walaac labadaba. Tani waxay ka dhigan tahay inay faa'iido u leedahay shaqaalaha iyo mutadawiciinta inay ogaadaan cidda ay ka heli karaan hagitaan iyo taageero, iyo sida loo taageero asxaabtooda.
- Shaqaalaha iyo mutadawiciinta waxay u baahan yihiin hagitaan ku saabsan qaadista tillaabooyin firfircoon si loo hubiyo in dadka Aborjuniska ah iyo dadka ka soo jeeda dhaqamada iyo luqadaha kala duwan ay dareemaan in dhaqankooda iyo aqoonsigooda la ixtiraamo, inaan cunsuriyadda loo dulqaadan karin, inay dareemaan ammaan inay naftooda ku badbaadaan.
- Tababar iyo macluumaad la siinayo shaqaalaha iyo mutadawiciinta ee ku saabsan arrimaha badbaadada carruurta, oo ay ku jiraan tilmaamayaasha waxyeellada, ayaa laga yaabaa inay caqabado kala kulmaan, gaar ahaan kuwa ka badbaaday xadgudubka ilmaha. Habka lagu wargeliyo dhaawacyada waxaa ka mid ah fahamka saameynta dhaawacyada iyo walbahaarka qofku dareemi karo iyo u nugulnaanta dabeecadda macluumaadka la bixiyo iyo sida loo bixiyo. Tani waxaa loogu talagalay inay ka ilaaliso shakhsiyaadka waxyeello kale.

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.²³

Dukumiintiyada

- Qorshe hawleedka tababarka ee shaqaalaha iyo mutadawiciinta waxaa ka mid ah tababar ku saabsan:
  - sharciga Badbaadada Carruurta iyo Samaqabka (8.1)
  - aqoonsashada tilmaamayaasha xadgudubka carruurta iyo waxyeelada (8.2)
  - sida loo taageero qofka shaaca ka qaadaya waxyeelada ilmaha (8.3)
  - sida looga jawaabo arrimaha badbaadada carruurta oo ay ku jiraan shuruudaha warbixinta gudaha iyo dibadda, ogeysiinta qoysaska iyo daryeelayaasha iyo maaraynta khataraha carruurta ku wajahan (8.3)
  - sida loo taageero ammaanka dhaqanka. (8.4)
- Agabka hagida (sida siyaasadaha, nidaamyada, habraacyada, xaashida macluumaadka iyo boodhadhka) ee shaqaalaha iyo mutadawiciinta waxay bixiyaan hagitaan ku saabsan:

²³ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijoyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

- aqoonsashada tilmaamayaasha xadgudubka carruurta iyo waxyeelada, oo ay ku jiraan halka ay sababeen carruurta kale (8.2)
- sida looga jawaabo arrimaha badbaadada carruurta oo ay ku jiraan shuruudaha warbixinta gudaha iyo dibadda, ogeysiinta qoysaska iyo daryeelayaasha iyo maaraynta khataraha carruurta ku wajahan (8.3)
- sida loo kaalmeeyo qofka shaaca ka qaaday waxyeelada ubadka (8.3)
- sida loo abuurto jawi dhaqan ahaan nabdoon oo ururka dhexdiisa. (8.4)
- Diiwaanka tababarka wuxuu diiwaangeliyaa dhammaystirka tababarka shaqaalaha iyo mutadawiciinta. (8.1, 8.2, 8.3, 8.4)

Ficilada

- Hogaamiyayaasha waxay u sheegaan shaqaalaha iyo mutadawiciinta in tababarka badbaadada caruurta uu yahay mid waajib ah. (8.1, 8.2, 8.3, 8.4)
- Tababarka waxaa la siiyaa shaqaalaha iyo mutadawiciinta marka sharaxaada u horreysa la bixinayo (induction) iyo waqtiyada caadiga ah kaas oo ku saabsan Siyaasadda Badbaadada iyo Fayoqabka Ilmaha. (8.1)
- Tababar ayaa la siiyaa shaqaalaha iyo mutadawiciinta kaas oo ka taageera awoodda ay u yeelan karaan inay:
  - aqoonsadaan calaamadaha xadgudubka iyo waxyeelada ubadka (8.2)
  - ka falceliyaan arrimaha badbaadada carruurta oo ay ku jiraan shuruudaha looga baahan yahay warbixinta gudaha iyo dibadda, ogeysiinta qoysaska iyo daryeelayaasha iyo maaraynta khataraha carruurta ku wajahan (8.3)
  - taageeraan qofka soo sheegaya dhibka ilmaha (8.2, 8.3)
  - abuurto jawi nabdoon dhaqan ahaan oo ururka dhexdiisa. (8.4)
- Tababar iyo hagitaan ku saabsan badbaadada ilmaha waa:
  - mid ku haboon la shaqaynta ururka ee carruurta iyo baahiyaha carruurta ee ururka
  - jug la og yahay (trauma-informed)
  - loo bixiyo si joogto ah si loogu suurtageliyo shaqaalaha iyo mutadawiciinta inay xirfadahooda iyo aqoontooda ahaato mid la cusbooneysiyo
  - si joogto ah dib loogu eego oo loo cusboonaysiiyo si ay u sii ahaato mid waxtar leh. (8.1, 8.2, 8.3, 8.4)
- Kormeerka iyo maareynta shaqaalaha iyo tabarucayaasha waxaa ka mid ah ogaanshaha baahida tababarka badbaadada carruurta. (8.1, 8.2, 8.3, 8.4)

Nidaamka 9-aad: Deegaanka jirka iyo kan online ka ah ayaa kor u qaada badbaadada iyo fayoobida iyadoo la yareynayo fursada carruurta iyo dhalinyarada lagu waxyeelaynayo

Marka la raacayo Nidaamka Badbaadada Carruurta 9-aad ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 9.1 Shaqaalaha iyo tabarucayaashu waxay aqoonsadaan oo ay yareeyaan khataraha ka jira goobaha online-ka ah iyo kuwa jireed iyaga oo aan wax u dhimayn xaqa ubadku u leeyahay gaar ahaanshiyaha (privacy), helitaanka macluumaadka, xidhiidhada bulshada iyo fursadaha waxbarasho.
- 9.2 Deegaanka online ka waxaa loo isticmaalaa si waafaqsan Xeerka Anshaxa ee ururka iyo Siyaasadda Badbaadada iyo Ladnaanta Carruurta iyo dhaqamada.
- 9.3 Qorshayaasha maaraynta khatarta waxay tixgeliyaan khataraha ka dhasha nidaam-dejinta ururka, howlaha iyo deegaanka jireed.
- 9.4 Hay'adaha qandaraaska ka qaata tas-hiilaadka iyo adeegyada qolo saddexaad waxay leeyihiin siyaasado wax-soo-iibsi oo hubinaya badbaadada carruurta iyo dhalinyarada.

Qodobbada muhiimka ah

- Aqoonsiga iyo maareynta khatarta ururada waa tallaabo aasaasi ah oo looga ilaalinayo carruurta waxyeellada. Qaadashada habka maaraynta khatarta, ururku wuxuu si firfircoon u dhimi karaa suurtagalnimada carruurta ay kula kulmi karaan waxyeello ama xadgudub.
- Marka laga hadlayo Heerarka Badbaadada Ilmaha, 'khatarta' micnaheedu waa fursadda waxyeellada ama xadgudubka cunugga ay ku dhici karto ee xiriir la leh hay'ad. Tan waxaa ka mid ah khataraha ku wajahan carruurta ee uga imaan kara ururka ama dadka ku lugta leh, khataraha ka dhasha hawlaha uu qabto ururka iyo kuwa ka dhasha deegaankeeda jireed iyo internetka.
- Ururada oo dhami waa inay falanqeeyaan oo ay fahmaan halista ka iman karta carruurta ay la shaqeeyaan. Waxaa muhiim ah in laga fekero khataraha ay abuuraan qaab dhismeedka ururka iyo dhaqanka, waxqabadyada iyo jawiga jirka iyo internetka, iyo sidoo kale wax ka qabashada khataraha cusub marka ay soo baxaan.
- Marka la aqoonsanayo lana maareynayo khatarta, waxaa muhiim ah in la isku dheellitiro baahida loo qabo in la maareeyo khatarta waxyeellada iyo xadgudubka ka dhanka ah faa'iidooyinka carruurta ee waxqabad ama hab gaar ah.
- Tignoolajiyada online ka ayaa si joogto ah isu beddelaysa, carruurtuna inta badan way ka horreeyaan waalidiinta, xannaaneeyayaasha iyo shaqaalaha ururka si ay ula qabsadaan isbeddelladan. Habdhaqanka online ka wuxuu u baahan yahay in lagu daboolo Xeerka Anshaxa ee ururkaaga, sidoo kalena siyaasadaha iyo

dhaqamada badbaadada iyo samaqabka ilmaha waxay u baahan yihiin inay sidoo kale wax ka qabtaan waxyaabaha online ka.

- Qabanqaabada ama heshiisyada lala galo qolo saddexaad waxay sidoo kale keeni kartaa khataraha badbaadada carruurta. Waxa laga yaabaa inay keenaan dad aan la garanayn, ama dadka aan hoos iman heerka baadhista badbaadada carruurta, inay la kulmaan carruurta ku lug leh ururka.
- Ururadu waa inay tixgeliyaan, aqoonsadaan oo maareeyaan khatar kasta oo uga imaan karta carruurta ku lug leh ururka dhinacyada saddexaad.
- [Qiimaynta halista iyo qaababka maaraynta](#) ayaa loo sameeyay si looga caawiyo ururada inay dhammaystiraan qiimeynta halista badbaadada carruurta iyo qorshaha maaraynta.

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.²⁴

Dukumiintiyo

- Qiimaynta khatarta ahi waxay caddaysaa khataraha xad-gudubka ilmaha iyo waxyeellada labadaba goobaha jirka iyo internetka ee ku xiran ururka. (9.1, 9.3)
- Qorshayaasha maareynta khatarta waxaa ku tixan tallaabooyinka uu ururku qaadi doono si looga hortago ama loo yareeyo khatar kasta oo la aqoonsaday ee xadgudubka iyo waxyeelaynta ilmaha. (9.3)
- Xeerka Anshaxa iyo Badbaadada iyo Badbaadada Ilmaha iyo Siyaasadda Fayoqabka ayaa tilmaamaya sida ururku u ilaalin doono badbaadada carruurta ee goobaha jireed iyo internetka, iyada oo si gaar ah loo tixraacayo dhaqdhaqaaqyada khatarta sare leh. (9.2, 9.3)
- Siyaasadaha wax iibsiga ee ku saabsan ka-qaybgalka qandaraasleyaasha qolo saddexaad waxaa ku qeexan habab si looga ilaaliyo carruurta khataraha xadgudubka iyo waxyeellada ilmaha, sida in looga baahan yahay u hoggaansanaanta Xeerka Anshaxa ururka iyo Siyaasadda Badbaadada iyo Badbaadada Carruurta. (9.4)

Ficilada

- Qiimaynta khatarta iyo qorshayaasha maaraynta waxay ka turjumaysaa oo ay ka jawaabaysa aragtida iyo welwelka shaqaalaha, tabaruceyaasha iyo carruurta. Qorshayaashu waxay muujinayaan in ururku isku dheelitiray baahida loo qabo in la maareeyo halista waxyeellada iyo xadgudubka ka dhanka ah xuquuqda carruurta

---

²⁴ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameeyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijooyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

ee baraayfasiga, helitaanka macluumaadka, xiriirka bulshada iyo fursadaha waxbarasho. (9.1, 9.3)

- Shaqaalaha iyo mutadawiciinta waxaa la siiyaa qorshayaasha maaraynta khatarta si ay uga warqabaan khataraha xadgudubka iyo waxyeelada ubadka oo ay u ogaadaan tallaabada ay u baahan yihiin inay qaadaan si ay uga hortagaan una yareeyaan. (9.1)
- Tallaabada waxaa qaadaya shaqaalaha iyo tabarucayaasha ururka si looga hortago loona yareeyo halista xadgudubka carruurta iyo waxyeelada marka la aqoonsado. (9.1)
- Qiimaynta halista iyo qorshayaasha maaraynta ayaa si joogto ah dib u eegis loogu sameeyaa si ay u ahaadaan kuwo la cusbooneysiisay oo ay ku jiraan casharrada cabashooyinka, welwelka iyo dhacdooyinka amniga. (9.1, 9.2)
- Hoggaanka ururka iyo qabanqaabada maamul waxay xaqiijinayaan in qiimeynta halista iyo maareynta ay diiradda saaraan aqoonsiga, ka hortagga iyo yareynta halista xadgudubka carruurta iyo waxyeelada. (links 2.5)
- Marka dhinacyada saddexaad lala gorgorinayo qandaraasyada, qandaraasyada waxaa ka mid ah shuruudo u oggolaanaya ururka inuu tallaabo qaado haddii kooxda saddexaad aysan buuxin heerarka badbaadada iyo ladnaanta carruurta ee la filayo. (9.4)
- Marka qandaraaslayaasha dhinacyada saddexaad ah lala macaamiiltamayo, tallaabo ayuu qaadayaa ururku si uu u qiimeeyo in, iyo inta ay la egtahay, ka qayb qaadashada qandaraaslayaasha qolo saddexaad ay keenayso khataraha xadgudubka iyo waxyeelada ubadka. (9.4)
- Iyada oo ay ku xidhan tahay heerka halista ay keenaan qandaraaslayaasha dhinac saddexaad, ururku waa inuu qaadaa tallaabooyin looga hortagayo ama loo yareeynayo khatarta xadgudubka carruurta ama waxyeelada. Tallaabooyinka ku habboon waxaa ka mid noqon kara:
  - in qandaraaslayaasha dhinac saddexaad looga baahdo inay u hoggaansamaan sharciyada iyo nidaamyada ururka
  - la socodka u hoggaansanaanta qandaraaslayaasha dhinac saddexaad ee leh Heerarka Badbaadada Carruurta iyo/ama siyaasadaha iyo nidaamyada ururka
  - la shaqeynta qandaraasleyda dhinac saddexaad si loo aqoonsado, looga hortago loona yareeyo halista xadgudubka carruurta iyo waxyeelada
  - haddii ururku uusan awoodin inuu si ku filan u maareeyo khataraha xadgudubka carruurta iyo waxyeelada ay keenaan qandaraaslayaasha dhinac saddexaad, tixgeli joojinta heshiiska ama qaado tallaabo kale oo ku habboon si loo ilaaliyo carruurta. (9.4)
- Haddii ay habboon tahay, shaqaalaha, mutadawiciinta, waalidiinta, daryeelayaasha iyo carruurta waxaa la siiyaa macluumaad ku saabsan badbaadada internetka iyo halista ka jirta deegaanka internetka, sida isuqurxinta internetka, xoogsheegashada internetka iyo galmada. Soo sheegista khibradaha taban ama walaacyada taageero ayaa la siiyaa. (9.2)

Nidaamka 10-aad: Hirgelinta Nidaamka Badbaadada Carruurta si joogto ah ayaa dib loogu eegaa loona hagaajiyaa

Marka la raacayo Heerka Badbaadada Ilmaha 10 ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 10.1 Ururku wuxuu si joogto ah u eegaa, u qiimeeyaa una hagaajiyaa dhaqamada badbaadada carruurta.
- 10.2 Cabashooyinka, welwelka iyo dhacdooyinka nabadgelyada ayaa la falanqeeeyaa si loo ogaado sababaha iyo guuldarrooyinka nidaamka loona xaqiijiyo horumar joogto ah.
- 10.3 Ururku waxa uu ka warbixiyaa natiijooyinka dib u eegista la xidhiidha shaqaalaha iyo mutadawiciinta, bulshada iyo qoysaska, iyo carruurta iyo dhalinyarada.

Qodobbada muhiimka ah

- Ahaanshaha urur badbaado caruur laguma gaadhi karo jimicsi hal mar ah laakiin waxay u baahan tahay dadaal joogto ah. Ururada badbaadada carruurta waxay leeyihiin dhaqan furfuran oo hufan, waxay wax ka bartaan khaladaadkooda oo danaha carruurta ayay ka hormariyaan wax kasta.
- Dib u eegista joogtada ah waa inay hubisaa in siyaasadahaaga, nidaamyadaada iyo dhaqamadaada ay yihiin kuwo ku filan, casriyeysan oo wax ku ool ah, iyo in si buuxda loo hirgeliyo oo qof walba raacayo.
- Dib-u-eegis sannadeedku waa hab-dhaqan wanaagsan si loo sii wado siyaasado iyo habraacyo wax ku ool ah oo casri ah. Deegaanka si degdeg ah isu beddelaya, dib-u-eegis joogto ah ayaa loo baahan karaa.
- Fiirinta cabashooyinka, welwelka iyo shilalka badbaadada ayaa muhiim u ah dib u eegista, waxay ku siinaysaa macluumaad ah waxtarka nidaamka iyo dhaqamada badbaadada carruurta ee ururkaaga, waxayna kaa caawin kartaa in la aqoonsado meelaha isbeddellada looga baahan yahay si looga hortago xadgudub ama waxyeelo kale.
- Falanqayntaada cabashooyinka, welwelka iyo shilalka badbaadada waa inay tixgelisaa:
  - sababaha salka ku haya ama arrimaha ka dambeeya arrin kasta
  - wax calaamado ah oo muujinaya daldaloolo ama guuldarrooyin ku yimaadda siyaasadahaaga, nidaamkaaga ama hab-dhaqankaaga
  - qaababka hab-dhaqanka, dhaqamada, shilalka ama meelaha la seego
  - calaamad kasta oo dadka ururkaaga ka tirsani aanay fahmin sida loo raaco sharciyadaada badbaadada carruurta
  - waxa loo baahan yahay in la beddelo si wax looga qabto arrimaha la xusay.

- Markaad ka warbixinayso natiijooyinka dib u eegista waa inaad tixgelisaa si aad:
  - u wadaagtid natiijooyinka waqti ku habboon oo ay u sii ahaadaan kuwo hadda jira oo macno leh
  - ugu sheegi lahayd natiijooyinka siyaabo da'da ku habboon iyo in la hubiyo in ay fududahay in la helo oo la fahmo
  - ula wadaagayso barashada dib u eegista oo aad usoo bandhigayso qorshe kasta oo lagu bedelayo ama lagu cusboonaysiinayo dhaqamada ama nidaamyada badbaadada ubadka iyo marka isbedeladu dhacaan, iyo/ama faallooyin dheeraad ah
  - xusuusnow inaad ilaaliso sirta dadka oo ay ahaato mid aan la shaacin sida uu sharcigu dhigayo ama meesha aad go'aansatay inaad sidaas samayso
  - tixgeli sida warbixinta guud ee dib-u-eegista ay saameyn ugu yeelan karto dhinacyada ku lugta leh dhacdooyin kasta oo la tixraaco - gaar ahaan tixgeli baahida loo qabo in looga digo qof kasta oo ka badbaaday dhibbanaha in warbixinta la daabici doono.

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.²⁵

Dukumiintiyo

- Dhammaan siyaasadaha iyo nidaamyada waxay leeyihiin muddo dib u eegis joogto ah oo lagu tilmaamay dukumeentiga. (10.1)
- Warbixinnada waxay diiwaangeliyaan wixii dib u eegista badbaadada iyo samaqabka ilmaha iyo natiijooyinka. (10.3)

Ficilada

- Diiwaanada waxaa lagu keydiyaa cabashooyinka, welwelka, eedeymaha iyo tallaabooyinka la qaaday si looga jawaabo. (10.1, 10.2, 10.3)
- Cabashooyinka, welwelka, shilalka badbaadada ama jebinta sharciga (sida Xeerka Anshaxa) waa la baaraa si loo fahmo waxa sababay dhibaataada iyo haddii ay jiraan wax cillado ah oo ku jira siyaasadaha ururka, nidaamyada iyo dhaqamada qeyta ka ah dhibaataada. Halka cilladaha ama guuldarrooyinka lagu aqoonsado, horumar ayaa la sameeyaa si looga hortago in dhibaataadu mar kale dhacdo. (10.1, 10.2)

²⁵ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijooyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

- Ururku wuxuu si joogto ah u eegaa siyaasadaha, nidaamyada iyo dhaqamada badbaadada carruurta, oo waxay sameeyaan horumarin iyagoo tixgelinaya:
  - falanqaynta cabashooyinka, welwelka, dhacdooyinka amniga iyo sharci jebinta
  - ra'yiga la weeydiiyo shaqaalaha, tabaruceyaasha, carruurta, qoysaska iyo bulshada
  - in ururku si buuxda u fuliyay mid kasta oo ka mid ah Nidaamyada Badbaadada Carruurta. (10.1, 10.2 iyo isku xidhka Heerka 3 iyo 4.3)
- Warbixinnada ku saabsan natiijooyinka iyo tallaabooyinka la qaaday si looga jawaabo dib u eegista hab-dhaqannada badbaadada carruurta ee ururka waxaa lala wadaagaa shaqaalaha, tabaruceyaasha, carruurta, qoysaska iyo bulshada. (10.3)

Nidaamka 11-aad: Xeerarka iyo habraacyadu waxay diiwaangeliyaan sida ururku ammaan ugu yahay carruurta iyo dhallinyarada

Marka la raacayo Nidaamka 11-aad ee Badbaadada Carruurta ururku waa inuu, ugu yaraan, hubiyaa:

- 11.1 Siyaasadaha iyo nidaamyada waxay wax ka qabtaan dhammaan Heerarka Badbaadada Carruurta.
- 11.2 Sharciyada iyo nidaamyada waa la diiwaangeliyay waana fududahay in la fahmo.
- 11.3 Hababka dhaqanka ugu fiican iyo la tashiga daneeyayaasha waxay wargeliyaan horumarinta siyaasadaha iyo nidaamyada.
- 11.4 Hogaamiyeyaashu waxay ku guulaysteen oo ay tusaaleeyaan u hogaansanaanta siyaasadaha iyo nidaamyada.
- 11.5 Shaqaalaha iyo mutadawiciinta ayaa fahma oo hirgeliya siyaasadaha iyo nidaamyada.

Qodobbada muhiimka ah

- Diiwaangelinta sharciyada iyo nidaamyada lagu hirgalinayo dhammaan mustawayaasha waxay u diraan fariin in badbaadada carruurta ay muhiim tahay una dirto qof kasta oo ku lug leh ururka. Kuma filna in maskaxda lagu hayo dhaqamada la door bidayo ama la rumaysto in qof kasta oo ururka ka tirsan uu durba samaynayo waxa saxda ah. Xeerarka iyo waxyaabaha laga filayo waxay u baahan yihiin in lagu qoro oo lagu habeeyo siyaasadda si loo wadaago oo loo isticmaalo in loogu dhex daro ururkaaga howlihiisa badbaadada carruurta.
- Siyaasadaha iyo habraacyada ayaa hagi doona dadka ku jira ururkaaga iyadoo sharxaya sida ururku u horumariyo wanaagga ugana hortago oo uu uga falceliyo arrimaha la xiriira badbaadada carruurta. 'Sharciyada' waa xeerarka la diiwaan galiyay, waxa laga filayo iyo mawqifyada ururka. 'Nidaamyada' waa ficillada iyo habraacyada la diiwaangeliyay ee siyaasadaha ururka hawl-geliyay.
- Arrimaha badbaadada carruurta qaarkood waxay noqon karaan kuwo adag in laga jawaabo, laakiin waa inaad higsanaysaa inaad u qorto sharciyada ururkaaga sida ugu fudud ee suurto-galka ah. Sharciyada waa in la qoraa iyadoo maskaxda lagu hayo dadyowga ay quseyso, iyadoo laga taxadarayo adeegsiga luuqad uu heli karo qof kasta oo u baahan inuu fahmo.
- Way adag tahay in la soo saaro sharciyo wax ku ool ah haddii loo diyaariyo si kalinimo ah - dadka u baahan inay hirgeliyaan iyo kuwa ay saameeyeen waa in lagala tashadaa horumarkooda. Ururadu waa inay siiyaan carruurta, qoysaska iyo bulshada ra'yigooda horumarinta siyaasadaha iyo habraacyada.
- Inta badan arrimaha badbaadada carruurta maaha kuwo gaar ah waxaana hore u tixgeliyey ururo kale, hay'adaha ugu sarreeya, khubarada iyo aqoonyahannada.

Ka faa'iidaysiga fikradaha ay bixiyeen dadka kale waayo-aragnimadooda, iyo cilmi-baaris la heli karo iyo hagitaan qoran, waxay ka caawin karaan ururkaaga inuu soo saaro natiijoyinka ugu fiican ee carruurta.

- Ku guulaysiga iyo qaabaynta u hogaansanaanta macneheedu waxa weeye hogaamiyayaashu inay qaataan hab firfircoon oo cad oo ku saabsan muhiimada badbaadada iyo samaqabka ilmaha. Hogaamiyayaasha 'hadalka ayay u socodsiiyaan' si dhab ah marka laga hadlayo arrimaha badbaadada ilmaha, jawaab ku bixiyaan si degdeg ah oo hufan, siiyaana shaqaalaha iyo tabarucayaasha waqti iyo wixii wax lagu qabanayo oo loo baahan yahay si ay u dhexgalaan dhaqanka badbaadada carruurta ee ururka oo dhan.
- Shaqaalaha iyo tabarucayaasha ururkaagu waa qayb muhiim ah oo ka mid ah abuurista urur badbaado ubad ah waana in la siiyaa macluumaadka iyo taageerada lagama maarmaanka u ah in siyaasadaha iyo nidaamyada ay dhaqan geliyaan.

Tilmaamayaasha u-hoggaansanaanta

Maxay Guddigu eegi doonaan markay qiimeynayaan Nidaamkan?

Ururadu guud ahaan way u hoggaansami doonaan haddii ay soo saaraan dukumiintiyadan ayna u fuliyaan ficilladan qaab taageeraya ururka si loo gaaro Mustawahaan.²⁶

Dukumiintiyo

- Siyaasadda Badbaadada iyo Nabadqabka Ilmaha ayaa dejisa waxa ururka laga filayo, dhaqamada iyo habka loo wajaho mid kasta oo ka mid ah Nidaamyada Badbaadada Ilmaha. (11.1, 11.2 iyo xiriirinta 2.3)
- Xeerka Anshaxa ayaa qeexaya waxa laga filayo hab-dhaqanka iyo masuuliyadaha shaqaalaha iyo tabarucayaasha. (11.1, 11.2 iyo xiriirinta 2.4)
- Qiimaynta khatarta iyo qorshayaasha maaraynta waxay wax ka qabtaan khataraha xadgudubka iyo waxyeelada ubadka. (11.1, 11.2 iyo xiriirinta 9.1 iyo 9.3)
- Nidaamka maaraynta cabashooyinka iyo habraacyadu waxay wax ka qabtaan sida ururku uga jawaabi doono iyo dhammaan waajibaadka warbixinta gudaha iyo dibadda. (11.1, 11.2 iyo links to Standard 7)
- Qoritaanka shaqaalaha ee ururka, wax-qabadka aadanaha iyo siyaasadaha iskaa wax u qabso ayaa diiradda saaraya badbaadada carruurta oo cad. (11.1, 11.2 iyo links to Standard 6)
- Haddii ururkaagu uu qandaraas la galo tas-hiilaadka iyo/ama adeegyada qolo saddexaad, siyaasadaha wax soo iibsiga ayaa xaqiijinaya badbaadada carruurta. (11.1, 11.2 iyo links to 9.4)

---

²⁶ Hab dhaqanka ama astaamaha ururkaaga ayaa macnaheedu noqon karaa inaad u baahan tahay inaad sameyso wax ka duwan waxa lagu soo jeediyey hagahan. Hadday sidaas tahay, waxaa laga yaabaa inaad sharaxdo sida qaababka aad u abaareyso howlahan ugu hoggaansamayaan natiijoyinka iyo shuruudaha ugu yar ee Nidaamyada. Qaar ka mid ah qaybaha iyo ururadu waxay leeyihiin wada-hawlgalayaal (co-regulators) kuwaas oo soo saaray hagitaan gaar ah. Halka hagida wada-hawlgalaha ee Nidaamka ay ka khuseyso ururkaaga, oo ay uga duwan tahay hagahan, ururkaagu waa inuu raacaa hagaha maamulaha ee hawlahaaga qaybtaas.

Ficilada

- La tashi joogta ah oo ku saabsan qof kasta oo ku lug leh badbaadada carruurta ururkaaga ayaa la qabtay. (11.3 iyo isku xirka Heerarka 3 iyo 4)
- Ururku wuxuu adeegsadaa talooyinka la-talinta iyo macluumaadka la heli karo ee ku saabsan abuurista badbaadada carruurta iyo ladnaanta si ay gacan uga geysato horumarinta, dib u eegista iyo cusboonaysiinta siyaasadaha iyo habraacyada la xiriira badbaadada carruurta. (11.3)
- Xeerarka iyo nidaamyada ururka ayaa daboolaya dhammaan Heerarka Badbaadada Carruurta waxayna wax ka qabtaan khataraha amaanka carruurta ee gaarka u ah ururka iyo deegaanka. (11.1)
- Siyaasadaha iyo nidaamyadu way fudud yihiin in la fahmo iyadoo si fudud na loo heli karo. (11.2)

Guddidu waxay si xushmad leh u aqoonsanaysaa oo ay u dabbaaldegaan Milkiilayaasha Dhaqanka ee dhulalka Victoria oo dhan waxayna xushmad u hayaan Waayeelkooda, carruurtooda iyo dhallinyaradii hore, hadda iyo kuwa mustaqbalka.

© Guddiga Carruurta iyo Dhallinyarada 2023

Shaqadani waa xuquuqda daabacaada. Marka laga reebo isticmaal kasta sida lagu oggol yahay hoosta *Sharciga Xuquuqda daabacaadda 1968*, Qaybna dib looma soo saari karo hab-raac kasta iyada oo aan oggolaansho qoran laga helin Guddiga Carruurta iyo Dhallinyarada, Heerka 18, 570 Bourke Street, Melbourne 3000.

Guddiga Carruurta iyo Dhallinyarada

Heerka 18, 570 Bourke Street

Melbourne, Victoria, 3000

DX210229

Telefoon: 1300 78 29 78

Email: contact@ccyp.vic.gov.au

Web: ccyp.vic.gov.au

Naga hel:

[Instagram](#)

[Facebook](#)

[Twitter](#)